Bp 894 S00

DD:-97

BRIEVEN

VAN

MULTATULI

MINNEBRIEVEN-TYD.

1861.

XXIII: -
636
I
ex. 2.

BRIEVEN

VAN

MULTATULI

BYDRAGEN TOT DE KENNIS VAN ZYN LEVEN.

GERANGSCHIKT EN TOEGELICHT

DOOR

Mevr. DOUWES DEKKER,
Geb. HAMMINCK SCHEPEL.

V

AMSTERDAM — W. VERSLUYS.
1892.

MINNEBRIEVEN-TYD.

1861.

Biblioth. Geneesk. Hoogeschool
Vak: M.M.
Rub:
Nr.:
Doorloopend No. 1540

Bibliotheek van
wijlen J. M. H. v. Dorssen,
gepens. dirig. off. v. gez. 1e kl.

EVEN

TULI.

MINNEBRIEVEN-TYD.

1861.

„De minnebrieven zyn weinig begrepen. Du gleichst dem Geist den du begreifst, en omgekeerd. Maar de meesten gelyken den geest van MULTATULI niet."

VOSMAER.

Bibliotheek van
wijlen J. M. H. v. Dorssen,
gepens. dirig. off. v. gez. 1e kl.

VERVOLG DER BRIEVEN
AAN
MEVROUW DOUWES DEKKER—VAN WYNBERGEN.

[De serie brieven van MULTATULI aan Tine die afgebroken werd by brief LXX, in het deel »De Havelaar verschenen« wordt hier vervolgd. Genoemde brief was gedateerd van 8 Dec. 1860. Zeer kort na dien datum moet de schryver naar zyn gezin in Brussel gereisd zyn, waar hy, zooals wy uit Brief LXIX bemerken, wilde afwachten hoe het met de »Nationale Inschryving« zou gaan.

Van het eigenlyke verloop dier zaak, weet ik weinig meer dan uit de voorafgaande en volgende brieven blykt.

Uit een Noot by Brief LXVI kan men weten, dat de commissie voor die Inschryving den 29sten November 1860 geconstitueerd was. Tot de commissieleden behoorden de heeren Prof. Veth, Dr. Bleeker, Starkenborg van Straten en E. A. van Vloten. Ik meen

dat er meer leden waren, maar weet hun namen niet. De heeren Veth en van Straten zyn naar ze my geschreven en gezegd hebben, niet meer in het bezit van brieven of stukken van MULTATULI. De heer Bleeker is overleden, en omtrent den heer van Vloten heb ik niets te weten kunnen komen.

Bleeker was een vriend van MULTATULI geweest, toen ze jongelui waren. Als parenthesis voeg ik hier eenige bladzyden betreffende hem uit myn dag- of notaboek in.

Ik wandelde met Dek in Amsterdam, (namelyk in het vroege voorjaar van 1881) en keek uit naar een apotheek.

— Wacht, zei hy, dan zal ik je eens den weg wyzen!

Dit was geen kleinigheid voor hem. Hy had zeer weinig »locaal-memorie«, gelyk Dek zelf, zich uitdrukte, en moest zich byna altyd laten leiden. Maar ditmaal wist hy den weg. We gingen door de Kalverstraat, over den Dam, en den Nieuwendyk een eind op.

— Wacht, zeide hy, hier links, nu nog een paar huizen... ja, ik weet het wel!...

En werkelyk daar was de apotheek.

— Zie je wel? zei hy trotsch.

Een man van middelbare jaren stond achter de toonbank; ik verlangde wat ik noodig had, en onder het afwegen zeide Dek:

— Mynheer, weet u wel dat het een beroemde plek is waar u daar staat?

En in antwoord op het verwonderde gezicht van den man:

— De groote Bleeker heeft daar gestaan, op dezelfde plek waar u nu staat. Dat is nu... laat eens zien... een 40 jaar geleden. Toen stond hy daar, achter diezelfde toonbank. Ja, ja de ichthyoloog. U kent hem wel?

— Wat zegt u mynheer! Neen dat wist ik niet.

En toen we weer op straat waren zei Dek: Ja daar stond hy, den heelen dag en maakte drankjes, en nam de boodschappen voor de juffrouw aan, en moest de kinderen zoet houden.

— Hoe kende je hem? vroeg ik.

— Dat weet ik niet. Hy was ook menist, ik denk van de cathechisatie. Zyn ouders woonden in Zaandam. daar ben ik ook eens met hem geweest. Het waren heel burgerlyke menschen; zyn broer reed door de plaats met een kruideniers wagen, zoo'n gewone knecht. Maar studieus was hy!... Als hy den ganschen dag gewerkt had in de apotheek voor de kost, studeerde hy 's avonds laat in de kou op zyn kamertje... als hy ten minste een stukje kaars had kunnen machtig worden. Het was een zonderlinge jongen! We spraken nooit over geloof of zoo iets, maar als ik me nu van achter het ongeloovige, minachtende gezicht voorstel waarmee hy domine Doedes en diens praatjes over God behandelde, verwonder ik me nog. Ik was in dien tyd heel gewoon, en twyfel aan wat dominé of m'n moeder zeiden kwam niet in me op. Maar, zooals ik het nu achteraf beschouw, was hy toen al ongeloovig en dat was sterk; vooral wanneer men den kring waartoe hy behoorde in aanmerking neemt. Ik zocht hem soms op in die apotheek en

ging soms met hem wandelen. Myn moeder scheen er niets tegen te hebben, en liet me begaan. Eindelyk zag de familie in dat het zonde was van den jongen, hem niet vooruit te helpen. Ze sloegen de handen in een om hem te laten studeeren, en brachten met veel moeite duizend franken by elkaer waarvoor hy naar Parys zou gaan. Dat heeft hy gedaan. Hy heeft daar een heel jaar geleefd van die som, en heeft zyn tyd zoo min verkwist als zyn geld.

Toen ik later in Indië was, kwam hy uit als officier van gezondheid. Dat was een heele gebeurtenis. Heb je 't al gehoord? Bleeker komt uit! En ik stelde er my veel van voor. Nu, wel bezien, hy was dezelfde drooge jongen van vroeger, maar dat hy 't was, 't makkertje van myn schooltyd, dat maakte hem belangryk. En, verbeel-je, een van zyn eerste vragen was of ik ook een geschikte vrouw voor hem kende. Geschikt wou zeggen: ryk. Nu, daarin is hy later geslaagd.

Die rykdom was niet noodig voor hem, daar was hy te dor voor, maar voor zyn studie. Hy was nu officier van gezondheid, ja, maar de visschen waren zyn doel. Hy practiseerde... nu ja, zooveel hy moest, maar altyd zocht hy zoo geplaatst te worden, dat hy zyn studie kon vervolgen. En later, toen hy een ryke vrouw hàd, kon hy zyn ontslag nemen; van toen af leefde hy alleen voor de visschen. Ja, je moogt zeggen wat je wilt, het is ook myn smaak niet, maar eerbiedwaardig is 't toch! Als ik zoo'n leven naga, zoo'n heel leven uit een stuk, éénzelfde streven van den beginne af aan... het is toch

ook schoon! Het is waar, er zat hem niet veel in den weg... hy had niet veel »trainbuben« te overwinnen... maar toch het is eerbiedwaardig!

Zoo sprak MULTATULI over Bleeker. Wat hy met »trainbuben« eigenlyk bedoelde, kan elke lezer van de »millioenenstudien« weten.

Hier volgen nu twee brieven die de heer Bleeker gedurende MULTATULI'S afwachtend verblyf in Brussel aan hem schreef.

's Gravenhage, 27 Jan. 1861.

Waarde Dekker!

Uw' brief van 9 Jan. ontving ik gelyktydig met een' brief van den heer Veth van den 15^en^ dezer. Ik heb aan zyne uitnoodiging voldaan om te Amsterdam te komen en met de HH. Van Vloten, Van Straten enz. te bespreken wat in uw belang te doen zou zyn.

Van deze konferentie thans in den Haag terug, haast ik my uwen brief te beantwoorden.

Ik moet u al dadelyk zeggen dat thans het oogenblik tot provocering eener nationale demonstratie zeer ongunstig zou wezen. Gy verlangt natuurlyk openhartigheid van my. Ik zal openhartig zyn.

De indruk van uw werk is reeds aanmerkelyk verflauwd en heeft niet gewonnen door hetgeen gy later hebt geschreven.

De beroepen op de natie om bydragen voor de ongelukkigen door watersnood en koude, zullen haar voor het oogenblik minder opwekbaar maken voor uw belang.

Maar bovenal hebben de recensies in het Bataviaasch Handelsblad van uw werk de sympathie van velen voor u verminderd, en die recensies, uitvoerig en warm, staan nog onaangevallen en niet wederlegd daar. Ik weet niet of het in uw plan ligt te refuteren wat daarin voorkomt betreffende uwen persoon. Zeker is het, dat ik u niet gezinde personen ken, die gereed zyn een' veldtogt tegen u te openen en zeggen gewapend te zyn met stukken, welker openbaarmaking uwe belangen misschien niet zouden bevorderen. In allen gevalle ben ik met velen overtuigd dat op dit oogenblik op geene groote sympathie voor u te rekenen is. Misschien kan eene demonstratie als de door u bedoelde, na eenig tydsverloop de gewenschte uitkomst hebben.

En nu acht ik my verpligt, als oud vriend die het wel met u meent en altyd heeft gemeend, op gevaar af van u te mishagen, over een ander denkbeeld te onderhouden.

Hoofd en rigting van het Koloniaal bestuur zyn veranderd. Ik geloof dat die rigting zal wezen meer overeenkomstig de uwe. Voor een principe hebt ge vrywillig de dienst verlaten en uw bestaan opgeofferd. Voor dat zelfde principe kunt ge weder in dienst treden en uw bestaan herstellen. Niemand zou het in u laken, ieder zou het in u pryzen. Welnu, mogt ge wenschen weder in Koloniale dienst te treden, dan wil ik gaarne alles wat in my is aanwenden om u zulks gemakkelyk te maken. Dat willen ook de HH. Veth en Van Straten doen, en ook die HH. en de heer Van Vloten hebben als hunne overtuiging uitgesproken dat deze de weg zou

zyn om duurzaam het lot van u en van uwe familie te verzekeren.

Denk hierover eens na, maar met bedaardheid. Ik vrees dat, al mogt veel openbare sympathie nog nader uw deel worden, uwe toekomst daarmede geenszins verzekerd zal zyn en uwe verdrietige positie er niet door zal ophouden, tenzy slechts voor enkele weken of maanden. De moed van de *spade*, in uw werk uitgedrukt, is eene illusie. Dien moed heeft niemand, en gy kunt ook veel nuttiger zyn dan door *dien* moed te toonen.

Ik herhaal het, waarde Dekker, dat ik dit schryf op gevaar af u te mishagen, maar bedenk dat een goed vriend goede raad behoort te geven en niet opwekking van illusies of vleyende komplimenten. En daaruit zult gy de overtuiging erlangen dat ik tot die goede vrienden van u behoor.

Steeds uwe
Bleeker.

's Hage, 4 Febr. 1862.

Waarde Dekker.

Onmiddellyk na het ontvangen van uwen brief van den 1en dezer heb ik er werk van gemaakt de couranten te bekomen, waarin de resensiën van Max Havelaar enz. voorkomen. Sedert moet nog eene nieuwe recensie in de Rotterdammer geplaatst zyn, welke evenmin gunstig moet wezen, maar welke ik nog niet heb gelezen. Ik zie geen kans u alle die couranten te bezorgen, maar het kan niet missen, dunkt my of gy moet ze te Brussel

kunnen lezen, of de heer Van Vloten u er wel aan kunnen helpen.

Men komt in die recensies nog al sterk op tegen de waarheid van meerdere feiten ofschoon men geneigd is te gelooven dat ze ter goedertrouw door u zyn medegedeeld.

Den heer Lion ken ik persoonlyk en ik verdenk hem niet in het minst van kwade trouw, maar naar ik meen bespeurd te hebben is hy in het bezit van talryke dokumenten en zelfs van een of meer brieven van u zelven, die gezegd worden by openbaarmaking niet in uw belang te zullen werken. Ik laat deze kwestie echter in het midden. Gy moet zelf het best weten wat ten dezen raadzaam is te doen of te laten.

By het ministerie van Kolonien heb ik in uw belang naar best vermogen gewerkt. Ik kan evenwel niet zeggen dat ik er zeer gelukkig geweest ben. Ik heb veel vernomen, ook van de zyde uwer familie, waarover ik verbaasd heb gestaan en hetwelk ik niet kan gelooven. Maar ik heb ook gehoord dat u reeds plaatsingen van wege het ministerie van Kolonien zyn aangeboden doch dat ze door u zyn van de hand gewezen. Niettemin komt het my voor dat men genegen zou zyn u toch weder te plaatsen, indien gy verzoek er toe deedt en uwe eischen niet te hoog gestemd waren. Ik mag u thans geen' nieuwen raad geven, vermits gy nu zelf het best dient te weten wat gy doen wilt en kunt.

Ontvang met myne beste wenschen en groeten de verzekering dat ik steeds vriendschappelyk ben

H. Bleeker.

Men ziet dat de zaken niet naar wensch vlotten. MULTATULI reisde dan ook naar Holland om de dagbladartikelen waarvan gesproken werd te lezen, en des noods te beantwoorden.

Zyn eerstvolgende brief aan Tine, zonder datum, moet naar men uit den datum van het op pag. 22 opgenomen Ingezonden Stuk kan opmaken, den 18den Febr. 1861 geschreven zyn.]

I.

Maandag morgen. [18 Febr. 1861].

Beste Tine, ik heb dat stuk van Lion en ben er bedroefd over. Niet over het stuk zelf, maar daarover dat zoogenaamde vrienden hebben kunnen vorderen dat ik my verantwoord op eene beschuldiging van . . . laaghartigheid! dàt staat er. Had men niet de schouders moeten ophalen? Ik ben er compleet verlegen mee. Begryp my goed. Niets is gemakkelyker dan Lion te wederleggen. 't Is al te makkelyk zelfs, maar dat wederleggen zelf, dat bewyzen dat ik niet laaghartig ben, heeft iets stuitends. Ik weet nog niet hoe ik doen zal. Ik wou dolgraag weten of Lion een eerlyk man is. In dat geval zou ik tot hem gaan, hem aantoonen dat B. v. K. [Brest van Kempen. Dit is Slymering uit den Havelaar] hem verkeerd heeft ingelicht en verzoeken te publiceren dat hy zich vergist heeft. (Tusschen twee haakjes het stuk van Lion

is met weinig talent geschreven, ook uit een oogpunt van polemiek. Ik zou wenschen ongelyk te hebben om 't pleizier zoo'n vyand uit het veld te slaan, uit een oogpunt van schryvers bekwaamheid, meen ik, maar je begrypt dat dit my nu repugneert.)

Ik wensch my veel zulke tegenstanders, mits er een regtbank zy die uitspraak doet. De regtbank zou 't publiek wezen, en wat moet ik verwachten van 't publiek, als zelfs myne vrienden zulk geschryf aannemen.

Lion zegt dat ik laaghartig ben. Nu behoef je niets verder te weten. Ik vraag je of het mogelyk kan wezen dat zulk een beweren gestaafd wordt? Er is een komieke kant aan. 't Is niet fyn van Lion zich te plaatsen op zulk een terrein, want ik zou veel aantastbaarder zyn op vele andere punten: schulden maken, excentriciteit, vreemde principes enz.

En toch moet ik weer zeggen dat hy (de uitslag bewyst het) zyn standpunt goed heeft gekozen, want myne zoogenaamde vrienden hechten waarde aan zyne beschuldiging.

Ik moet de courant nog wat houden, zoodra ik kan zal ik u die sturen, ook aan den heer van Vloten.

Het Bat. Hand. blad heb ik nog niet, maar ik

weet er door het artikel van Lion al iets van. 't Is van dezelfde soort. Ik ben niet boos dat men my aanvalt, maar wel dat myne zoogenaamde vrienden van zulke aanvallen notitie nemen. Maar daar zit het hem niet! Men wil van de zaak af, en dat vodderig artikel van Lion dient voor pretext. Prof. Veth byv. kan zeer goed weten dat ik dat artikel bondig weerleggen kan. Van avond of morgen schryf ik ook aan v. Vloten. Ik ben geindigneerd, maar niet op Lion. Ik weet nog niet hoe ik doen zal. Waarschynlyk zal ik beginnen met aan Lion's artikel veel publiciteit te geven en aan 't publiek te vragen of het my regt wil doen? Zoo niet dan is 't verloren moeite dat regt te bewyzen. Ik ben geindigneerd op Veth en van Straten. Ik gis dat van Vloten zou gezegd hebben: »Welnu, laat Dekker zich op dat artikel verantwoorden, en dan blyft de zaak zooals zy is.«

Ik beweer dat het stuk van Lion niet kan teweeg brengen dat iemand die den M. H. [Max Havelaar] (en de originele stukken die ik getoond heb) gelezen heeft, van opinie verandert. Hoogstens zou dat stuk aanleiding geven tot het vragen van opheldering en die ik in een oogenblik had kunnen geven.

Wees volstrekt niet bezorgd. Integendeel. Ik

zal aantoonen dat Lion my goed heeft gedaan, en dat zyn geschryf den heelen M. H. bevestigt. O, als de vraag was wie regt had! Maar de vraag is helaas of men regt wil doen.

Wees niet ongerust. Ik ben kwaad dat men myne zaak zoo gering en my zoo onbekwaam oordeelt om door zulke wapentjes overwonnen te worden. Ik weet nog niet hoe ik doen zal, want ik heb embarras de richesse van beantwoording. Misschien ga ik naar van Hoevell, toon hem een en ander, en vraag hem Lion te verzoeken dat hy eenvoudig schryve: »ik heb my vergist.«

Dag beste meid, kus het menschdom. Dag Nonnie, dag Edu zonder tanden.

Schryf Hotel Weimer. Ik zoek een kamer. Het is hier zeer goed, maar 't is duur. Dag beste meid.

II.

Maandag middag. [18 Febr. 1861.]

Beste Tine. Ik heb het stuk van van der Hoeven. Ik heb my bedrogen door het van gelyk gehalte te achten als dat van Lion. 't Is integendeel met veel talent geschreven. Hy vergist zich hier en daar, maar het is niet zoo als dat van Lion, beneden beantwoording. Ik zal 't u zenden zoodra ik een 2de exemplaar heb. Zend dan na lek-

tuur een en ander dadelyk naar den Heer v. Vloten Het doet my pleizier dat het stuk zoodanig geschreven is dat ik zonder my te compromitteren (als schryver) het weerleggen kan. Maar hoe het zy, noch 't Bat. Handelsbl. noch Lion hebben aanleiding kunnen geven tot het afzien van de poging om my door dat ellendige geld weer tot fatsoenlyk man te maken. Dat blyft altyd onverantwoordelyk.

Er is in 't stuk van van der Hoeven veel wat ik toestem, en dat zal ik ronduit zeggen.

Hy verwyt my voornaamlyk hoogmoed, en daarin heeft hy waarschynlyk regt; ik ben zeer hoogmoedig.

Maar hoogmoed is geen reden om my te laten leven als een bedelaar.

Ik ben zeer hoogmoedig, maar v. d. H. had, om my van hoogmoed te genezen, zyn artikel niet moeten schryven, want na het lezen daarvan ben ik nog veel hoogmoediger geworden. Je zult zien. Dag beste Tine, dag kind, houd je maar goed.

Ik loop uit om dubbele exx. dan zend ik ze terstond. Deel my mede wat de heer van Vl. zegt na die dingen gelezen te hebben. Ik denk hy zal dan wel by u komen, maar zeg als 't te pas komt dat er geen kwestie meer mag zyn van

finantiele hulp. Misschien houd ik een lezing of zoo iets voor geld.

Het artikel over dr. Bensen begryp ik niet regt. Ik heb Bensen niets verweten. Integendeel.

[Dr. Bensen was de geneesheer die den voorganger van MULTATULI te Lebak, den assistent-resident Carolus (Slotering) gedurende zyn laatste ziekte behandeld had. Zie verder hierover blz. 22 van dit deel].

En dat de ziekte van Carolus anders was dan de weduwe my vertelde, doet niet ter zake. Zeker is het dat er in Lebak sprake was van vergiftiging en dat de controleur er bang voor was, 't geen hy my op schrift verklaard heeft.

Dag beste meid. Kus de kleine kerels. Ik zend de couranten aan den heer van Vloten. Vraag er om.

[Onder een verzameling oude dagbladen vind ik een Bataviaasch Handelsblad van 29 Oktober en een van 14 November 1860, waarin een uitvoerig artikel voorkomt getiteld: »MULTATULI'S grieven« en geteekend met een H., klaarblykelyk het stuk waarover hier gesproken is. Het is te lang om het hier intelasschen. In datzelfde nummer van 29 Okt. komt een artikel voor over de bezoldiging der inlandsche hoofden; insgelyks ondergeteekend H. In MULTATULI'S handschrift is in de marge onder dit stuk geschreven:]

Is dit heele artikel niet het Q. E. D. van den Max Havelaar?

[Bovendien zyn door Dek de volgende woorden met een potloodschrap op de marge gemerkt:

» En wat was het gevolg?

De residenten ontvingen een geheime aanschryving, waarby hun verboden werd de regering langer op dit feit te wyzen. Tegen die hatelyke waarheid welke men niet tegenspreken of uit den weg redeneren konde, werd het laatste redmiddel gebezigd dat aan het despotisme ten dienste staat: men gelastte haar te zwygen. Maar gelyk de aarde draait niettegenstaande de pynbank Galilei tot den beroemden meineed van haar stilstaan dwong, even zeker is het — of residenten al dan niet het schryven — dat de knevelary der javasche bevolking door haar hoofden een element uitmaakt van ons beheer, en als voorgeschreven wordt door de eischen van het batig slot.

Hieruit vloeit noodwendig voort dat zy in den regel niet gestraft worden kan«... enz.]

III.

Dingsdag. [19 Febr. 1861.]

Lieve beste! Ik heb gister de couranten aan den heer v. Vl. gezonden. Lees gy ze, maar zend my het Bat. Handelsblad terug. Nog altyd hotel Weimer.

Ik heb vandaag uitvoerig aan v. Vloten geschreven, vooral over het lafhartige terugtrekken van Veth en van Straten. Als v. Vl. by u komt plaats dan

als 't mogelyk is eene phrase als deze: »die heeren hebben zichzelf te hoog geschat door te meenen dat zy Dekker konden ter zyde staan. By den eersten schyn van gevaar loopen zy weg.«

Dag beste. Kus de jongens. Ik ben nogal opgeruimd.

INGEZONDEN STUK

IN DE

Nieuwe Rotterdammer Courant van 21 Februari 1861.

Eerst voorgisteren was ik in de gelegenheid de stukken te lezen die tegen myn Max Havelaar zyn ingebracht; in het Bataviaasche Handelsblad van 24, 27 en 31 October en in de N. Rotterdamsche Courant van 14 en 31 January j. l.

Het stuk geteekend H. in het H. B. van Batavia verdient, al zy het dan ook om de kunstige inkleeding alleen, een afzonderlyk antwoord. Ter beantwoording der beide andere stukken zal meen ik, het volgende voldoende zyn.

Wanneer de schryver van het stuk in de N. R.C. van den 31^{en} January zyne inlichtingen heeft bekomen uit den mond des geneesheers die den voorganger van Havelaar behandelde, ben ik geneigd hem vertrouwen te schenken; want ook by my is de geloofwaardigheid van dr. Bensen ver-

heven boven allen twyfel. Heb ik in myn boek het tegendeel gezegd? Ik heb gezegd, en dit herhaal ik: »de geneesheer die Havelaars voorganger be»handelde, kan een zeer bekwaam mensch geweest »zyn, en evenwel zich vergist hebben in de be»oordeeling der verschynselen by Slotering's »dood, onvoorbereid als hy was op het vermoeden »van misdaad« 1).

Ik heb thans, meer dan ooit, redenen om den voorganger van Havelaar voor vergiftigd te houden, — doch, waarom heeft men het lyk niet opgegraven? Een wetenschappelyk onderzoek zou misschien alle verschil van lezing over de geschiedenis der ziekte overbodig maken.

Ik neem voor een oogenblik aan dat de loop dier ziekte anders is geweest dan de weduwe aan Havelaar mededeelde, ja ik wil verder gaan, en stellen dat de natuurlyke dood van diens voorganger kon bewezen worden, dan zou dit toch niet wegnemen dat Havelaar alle vroegere welwillende consideratien omtrent den regent van Lebak terzyde stelde van het oogenblik af, dat er, hoe ongegrond dan ook, sprake was van levensgevaar; — dat hy zachtmoedig, toegevend en hulpvaardig is geweest zoolang hy meende de

---

1) Men zie hierover Noot 151 op den Max Havelaar.

sterkste te zyn; dat hy streng werd en onverbiddelyk, toen het vermoeden der weduwe hem voorspiegelde wat het gevolg wezen kòn van die onverbiddelyke strengheid. Havelaar was excentriek. Men leze het boek nog eens over, en vrage zich af of ik, over het geheel, onwaarheid kan hebben gesproken, tenzy er tevens onwaarheid zy in de herhaalde betuiging: »dit of dat stuk ligt voor my?« Welnu, dáárvan kan men zich overtuigen. Ik ben bereid iederen belangstellende inzage te geven in de Bescheiden, die ik aanhaal in myn boek. Die bescheiden zyn grootendeels in afschrift overgelegd by de bekende memorie aan den Gouverneur-Generaal in Ruste; ik weet, dat ik de waarheid heb gezegd. De ziektegeschiedenis van Havelaar's voorganger regardeert my niet. Ik heb te bewyzen: »dat die voorganger »trachtte misbruiken te keer te gaan;

»dat hy daarover (blykens eigenhandige nota's) »herhaaldelyk met den resident van Bantam had »gesproken;

»dat zyne omgeving hem voor vergiftigd hield;

»dat dit vermoeden in verband werd gebracht »met zyne plichtsvervulling;

»dat de controleur Verbrugge zyn' pligt deed »met schroom, uit vrees voor vergiftiging;

»dat Havelaar integendeel met energie zyn

»pligt deed, juist toen en omdat er sprake was »van vergiftiging.«

Maar dat alles roert men niet aan!

Nu het stuk van den heer Lion. Er zyn vele onwaarheden in, die ik thans voorby ga, om my alleen te bepalen tot de hoofdzaak: »Ik zou eerst »vier jaren later verzonnen hebben aan de bewuste »handeling des residents van Bantam die hate»lyke kleur te geven«.

Men leze Havelaars brief van 25 February 1856, No. 91 Geheim, en vrage zich af, of ik behoefde te verzinnen in 1860 wat Havelaar voorzag en vreesde in 1856?

Stipt genomen ware deze enkele opmerking voldoende. Maar ik wil meer doen. Als het beweren van den heer Lion eenigen grond had, zoude 't slot des negentienden hoofdstuks van den »Max« onwaar zyn! Het ware in dat geval den heer Slymering ligt gevallen eene verklaring dienaangaande te leveren van Duclari en Verbrugge. Welnu, noch de eerlyke Verbrugge, noch de ridderlyke Duclari zullen eene dusdanige verklaring geven. Men mag vooronderstellen dat er om gevraagd is, want het ligt voor de hand dat een démenti van die zyde groote waarde zou hebben gehad voor de zaak die de heer Lion meent te moeten beschermen.

En eindelyk: Havelaar heeft voor zyn vertrek van Lebak de bedoelde handeling des residents doen constateren. Hy heeft dus toen voorzien een bewys noodig te hebben voor 't geen ik later verzinnen zou; — wat met andere woorden zeggen wil dat ik niets te verzinnen had! Ook dàt bewys houd ik gereed ter inzage van ieder die belang stelt in de waarheid. Niets zou my gemakkelyker vallen dan te bewyzen dat Havelaar goed en verstandig gehandeld heeft; — dat hy in gevaar voor zyn leven den moed had zyn pligt te doen; — dat hy onverwrikt heeft vastgehouden aan grondbeginselen zoo van trouw aan eene regering die hy verachtte, als van menschelykheid, regtvaardigheid..... Maar waartoe zou ik dit alles bewyzen, waartoe?

Zie, ik neem aan te concureren met koffiepraatjes, vryen arbeidsgewawel en 't gejammer over onverantwoordelyken watersnood .... maar wat baat het my?....

Wat zal het my baten te bewyzen dat Havelaar regt heeft zoolang de Nederlandsche natie weigert regt te doen?

Rotterdam, Hotel Weimar, 19 Febr. 1861.

MULTATULI.

IV.

Den Haag 22 Febr. 1861.
Maréchal de Turenne.

Lieve beste Tine! Ik heb uw brief van gisteren donderdag, en ook het Bat. H. B. terug. Gy hebt gezien hoe ik Lion (voorloopig) heb geantwoord. Ik ben van morgen uit Rotterdam gegaan gedeeltelyk om hier iets nieuws te hooren, gedeeltelyk omdat ik kwaad ben geworden op Hoboken! Verbeeld u dat die vervloekte Droogstoppel na het lezen van dat kleine stukje in de courant, dadelyk van myn daarin opgegeven adres gebruik maakte om my lastig te vallen om betaling!

[Hy was aan Hoboken nog het geld schuldig voor den overtocht naar Indie met vrouw en kind, na den verloftyd.

Dek verhaalde my later dikwerf dat hy na het schryven van het voorgaande stuk in de Nieuwe Rotterdammer Courant, met al de bewysstukken van den Havelaar gereed gelegd, in Hotel Weimer zat te wachten, om aan wie er zou komen inzage daarvan te geven.

De eenige die zich aanmeldde was de ryke Hoboken, niet evenwel om bewyzen in te zien, maar om te manen om geld].

Ik was verontwaardigd en heb het ronduit ge-

zegd, daarop ben ik vertrokken, omdat ik, als Hoboken my wil vervolgen dat schandaal liever in den Haag heb dan in Rotterdam. Hier zou ik er expres publiciteit aan geven. Ik noem 't infaam! Ik heb nog niemand gesproken. Misschien kan ik u morgen wat meedeelen. Ik zal trachten te doen wat het best is. Moedeloos ben ik niet. Ik ontmoette juist heden van de spoor komende v. S., den redacteur van de Indier, die my zeide: ik had op dat stuk van Lion en B. H. niet moeten antwoorden, want, zeide hy, dat geschryf heeft op niemand het minste effect gemaakt, en dat zy beiden al een heel ongelukkig standpunt hadden gekozen door optetreden als verdedigers van Slymering. Hy zeide: al ware de heer Brest van Kempen wit als sneeuw, dit zou toch niet wegnemen dat gy u alleen behoeft te verantwoorden over de waarheid uwer schildering der indische residenten als type, en die type blyft bestaan.

Morgen hoop ik Bleeker, van Hoevell en ik denk nog meer te spreken.

Ik heb heden een alleraangenaamste ontmoeting gehad, schynbaar onbeduidend, maar die myn hart goed doet. Ik vond namelyk by Fuhri een paar brieven van een maand oud (door een zonderling misverstand van Brussel teruggezonden, omdat Fuhri er op gezet had *rue* d'Envers in

plaats van chaussée d'Envers. Enfin!) De brief was van Ottilie uit Cassel. Ik zal hem letterlyk voor je vertalen, schoon er verloren gaat, neen, ik schryf hem af in holl. karakters. (Op den voorgrond moet je stellen dat ik, zoo dikwyls ik aan Cassel dacht, een rilling kreeg. Het denkbeeld, die meisjes, die zoo lief voor my waren zullen my door het niet betalen van die rekening voor een gemeen mensch houden. . . En nu, zie hier:

Theurer Freund, Sie leben! O, wie unaussprechlich glücklich hat mich diese Gewissheit gemacht. Ich habe Ihr Buch gelesen! Durch Hernn de Ruyter an welchen ich mich brieflich wendete, habe ich Ihre Adresse erfahren, denn immer noch fürchtete ich Sie seien gestorben und ein ander habe Ihre Papiere veröffentlicht. Ich habe alles verstanden. Alles kam mir so bekannt vor, — alles, alles! Wie vieles habe ich aus ihrem Munde gehört. Ach mein theurer Freund, mein Bruder! Ob es unrecht ist dasz ich Ihnen heute schreibe, ich weiss es nicht, — ich kann nicht anders! — aber ich muss Ihnen sagen dass Sie mir nicht grollen dürfen, dass Sie mir sagen warum Sie mich zwei lange Jahre in dem furchtbaren Glauben liessen Sie müssten gestorben sein? Todt! O wie hat mich dieser Gedanken gequält, — wie schrecklich klagte mich mein Gewissen an, mein theurer Bru-

der, Ihre Schwester kan Sie nie vergessen, und hatte mein Bruder mich ganz vergessen? Sie sind jetzt wieder vereinigt mit Ihren edlen Everdine und den theuren Kindern. Ich achte, ich verehre, ich bewundre sie so sehr, doch kann sie, deren Herz so erfüllt ist von reiner Hingebung und liebe zu Ihnen, kann sie es ohne Schmerz ertragen, wenn das grosse edle Herz das ihr gehört noch Raum hat für eine andere? Kann ein mensch so gross, so hochherzig fühlen? Schreiben Sie mir, ich musz von Ihnen hören ob Sie mich Ihres Angedenkens für unwürdig halten? Sagen Sie mir dass Sie mir den Schmerz verzeihen den ich Ihnen verursacht habe, und dass sie mir dereinst das Versprechen halten werden ich solle Sie und Everdine wiedersehn. Versprachen Sie mir nicht mein Bruder zu sein, und wäre es wohl der Wille einer Vorsehung dass unsere Wege sich nie wieder begegneten? Ich bete für Ihr wohl, — ich bewahre Ihr Andenken wie ein Heiligthum. Das kleine Vergisz-mein-nicht, und das zerbrochene Uhrglas, ein Taschentuch das Sie am Abend des Abschieds zurückliessen und mehrere Briefe sind meine reliquien. Ich habe den 24 December nicht vergessen, und des kleinen Eduard Geburtstag habe ich im Geiste mitgefeiert.

Schrieben Sie mir, sagen Sie mir dasz auch Sie

meiner ohne Bitterheit manchmal gedenken, doch erwähnen Sie diesen Brief nicht, niemand weiss davon, und erwähnen Sie nur meinen Brief an Hernn de Ruyter.

Leben Sie wohl. Schreiben Sie mir bald mein theurer Bruder, *lut'uku* (dit is maleisch dat ze van my geleerd had) ich grüsse die edle Everdine von ganzem Herzen und hoffe fest Sie wieder zu sehn ehe Sie nach den schönen Java dereinst zurückkehren.

Ottilie.

Bitte, bitte, schreiben Sie bald, beruhigen Sie mich, ich konnte nicht anders; ich musste Ihnen schreiben um ruhig zu werden.

Wat een hart, niet waar? Ik ben er van aangedaan? Nu moet je begrypen dat toch in dat Cassel myn naam geschandvlekt is! Hoe of zy aan den *M. H.*, komt? 't Is me een raadsel! En hoe zy hem heeft kunnen verstaan? Ik vind die zaak treffend! Ook die vrees dat ik boos op haar ben omdat ze my verdriet had gedaan! Dat was die roman met dien schilder. Vind je dien brief niet treffend? Ik heb haar dadelyk geantwoord.

Kus het lieve menschdom! Zóó zyn ze zoo dol? Heel goed! heel goed. Och, maak jy 's avonds maar een paar brieven klaar (ook voor Nonnie)

en geef die als van my gekomen, myn brieven worden anders te zwaar. Ik zal proberen hier wat uitterigten, — laat me maar begaan. Ik denk er wel aan dat je voor ult°. geld moet hebben. Ik zal (hoop ik) wel wat krygen maar ik weet nog niet hoeveel. Dag beste tineke houd je goed ik zal doen wat ik kan. Dag kind, dag jongens! Schryf me eens hoe je dat duitsche meisje vindt?

V.

Den Haag maandag avond.
[25 februari 1861.]

Lieve beste kind. Ik heb eigenlyk geen lust u te schryven over de hoofdzaken omdat ik niets weet. Van Hoevell raadde my ook aan weer in dienst te gaan. Hy zou den minister polsen, schoon ik van myn zyde my tot niets verbonden had.

De reden dat men zoo party trekt voor B. v. K. [Brest van Kempen] is eenvoudig dat hy geen hulp noodig heeft en ik wel. Als ik regt heb zou men my moeten helpen, 't is dus makkelyker te twyfelen aan myn regt. Evenzoo die raad om te proberen weer naar Indië te gaan. Dat is alleen om van my af te zyn.

Van Vl. schryft heel vriendschappelyk. (Hy

acht de stukken van v. d. H. en van Lion ook niet) maar komt er toch telkens op terug dat ik weer naar Indië moet gaan. Dat wil met andere woorden zeggen: ik help je niet meer!

26 's avonds. Nog heb ik Bl. niet gesproken. Hy is uit de stad! Zoo gaat het altyd. Intusschen zit ik hier by Fuhri te wachten op den uitslag van de bemoejingen van van Hoevell.

Ik zend u hierby het laatste brieſje van v. Vl. Het heeft myn aandacht getrokken hoe hy zegt dat de my verleende hulp my benadeelt in de publieke opinie. Dat is alweer een mooi pretext. »Jongen, ik zou je graag helpen, maar ik wil je niet benadeelen in de publieke opinie!« Ik ben bitter.

Ik zit in angst voor u tegen den laatsten. Voor 't oogenblik zie ik nog geen uitkomst, helaas! 't Is wel hard.

Ik heb gister en vandaag een memorie geschreven voor de zaak van van Lennep.

[Zie Deel »Havelaar verschenen«. Brief LXXI].

Ik wou dat ik thuis was, maar om nu naar huis te gaan, voor ik iets weet en zonder geld, waartoe zou het dienen?

1 Maart. Gister en eergister nacht kwam my een vorig voorstel in den zin, namelyk dat het

ministerie my pensioen zou geven. Van Hoevell had voor vele maanden gezegd dat hy zich sterk maakte my dit te bezorgen. Ik ben nu by hem gegaan maar hy zei dadelyk: ja, onder Rochussen zou ik dat klaar gekregen hebben, maar nu is het de vraag, en hy wou alweer den weg op van plaatsing. 't Is ongelukkig dat al die menschen altyd alles beter willen weten dan ikzelf.

Dag lieve hart, houd u zoo goed mogelyk. Nog heb ik Bleeker niet gesproken; hy is verhuisd naar Leiden.

VI.

Zondag morgen [3 Maart 1861].

Lieve hart. Ik hoop dat je gelyk met dezen of een post later *f* 25 zult ontvangen. Je begrypt dat ik meer zou zenden als ik kon. Houd je goed en moedig.

De zaken staan nu aldus:

De afspraak was dat van Hoevell en nog een paar by den minister zouden aandringen my pensioen te geven, en in dat geval natuurlyk met rappel over al den tyd sedert myn ontslag. De algemeene geest (onder de personen die ik daarover sprak) was dat dit gelukken zou. Verbeeld u nu hoe mooi dit wezen zou. Ik hadde een som in handen gekregen groot genoeg om die ellen-

dige zaak van W. [Wageningen] aftedoen, dan van C [Cassel] en alles wat my zoo byzonder drukt. Vervolgens ware ik zeker geweest van 't dagelykſche, ik behoefde my daarover niet meer te bekommeren en ik zou eindelyk kalm aan 't werk kunnen gaan.

Maar zoo als altyd, loopt dat nu weer tegen, niet door 't vervallen van de hoofdzaak, maar door uitstel. Gister na de zitting van de Kamer, hoor ik dat de ministers aftraden... en gister avond dat de Kamer ontbonden is! Daar zit ik nu weer! Alles staat stil en god weet hoe we 't nu weer uithouden tot er weer wat gedaan kan worden! Ik ben zeer bedroefd. Alles zaamgenomen ben ik er zeker van dat ik dat pensioen kryg, en 't idee dat ik my daardoor zou verlossen van dat spook van Wageningen dat my overal vervolgt, maakt my zoo gelukkig. Nu is dat alles weer uitgesteld, en ik moet weer aanhooren (of wat erger is bemerken) dat van Heeckeren, de Kerkhovens en de v. d. Huchts overal rondstrooyen dat ik een slecht mensch ben! Eergisteren was dit ook een bezwaar van een der personen die ik noodig had voor de pensioenzaak, maar by hem had het geen bezwaar omdat hy het ronduit zei, en ik er dus op antwoorden kon. Maar hoe doe ik met al de menschen die

't my niet zeggen? Dat is vervloekt hard. Hoor eens, van de tantes zelve is 't toch ook ellendig, zich zoo tot werktuigen te hebben laten maken van v. Heeckeren. Zy zelve weten toch beter dan iemand dat ik haar heb geholpen en niet v. Heeckeren, die haar even na bestond, en bovendien fortuin had. Ik stel je voor eens naar Wag. te schryven en haar ronduit te zeggen dat het zoo hard voor my is, dat het my in myn streven zoo benadeelt my overal te moeten verantwoorden op eene zoo gemeene beschuldiging. Vraag ronduit of ik dat aan haar verdiend heb? Of ik niet met eene largesse die zy nooit van iemand ondervonden, my haar lot heb aangetrokken? Of het rechtvaardig is dat ik beschuldigd word van afzettery! Dat is 't woord.

Ik word razend als ik daaraan denk.

Nu vooral! Ga eens na, de 2de Kamer is ontbonden. Ik moet my kandidaat stellen, en verbeeld u eens welke houding dit geeft, dat ik, die sympathie noodig heb, my eerst moet verantwoorden op zoo'n triviale aanklagt? 't Is bitter.

Om u een bewys te geven hoe laag men afdaalt om my te benadeelen. »Ik was een ellendig »wezen, want ik liet vrouw en kinderen gebrek »lyden, en zelf leefde ik er goed van: ik dronk »altyd de fynste wynen!«

O, zeg niet, wees daar boven! Ja, ik zou daarboven zyn indien niet zulke praatjes my beletten my en ons te releveren. Ik heb altyd laster geminacht, maar die minachting verandert in diepe droefheid als die laster ons het brood uit den mond neemt.

Als het waar is dat de 2de Kamer ontbonden is (en ik geloof het) dan zou ik nu moeten schryven, spreken, reizen — ik zou enthousiasme moeten opwekken... welnu, waar ik niet slaag is 't vanzelf mis, en zoodra er kwestie is van slagen komt de clique die my vervolgt en fluistert dat ik zoo'n slecht mensch ben. Men houdt van reactie, men schaamt zich over entrain, men wil niets liever dan een voorwendsel om terug te keeren tot de vroegere apathie, en ziedaar al m'n moeite weer in 't water! Of meer nog. Ik ben verder van 't doel dan vóór ik gesproken of geschreven had, want men wreekt zich over de ondergane deceptie, door my lager te stellen naar mate men my, quasi meegesleept, hooger gesteld had. Er is geen middelweg tusschen heel hoog en heel laag, en wie meent dat ik door my te verdedigen de stelling weer inneem die ik voor de beschuldiging had, bedriegt zich zeer. Op enthousiasme komt men niet terug, men is veel te bly er af te zyn, want geestdrift peseert. Als ik my verdedig

en myn pleit win, win ik niets. Men zegt: zóó! maar komt niet terug tot de stemming die ik noodig had:

Bovendien verdediging is onmogelyk. Kan ik ieder meedeelen hoe de clique waartegen ik stryd, en wier animositeit zoo vreeselyk is opgewekt, belang heeft by myne vernedering? Kan ik ieder meedeelen hoe ik sedert jaren de eigenliefde heb moeten kwetsen van die omgeving? Kan ik het uitleggen hoe de tegenwoordige laster niets is dan revanche voor vroegere minderheid?

En al ware dat zoo niet. Op myn standpunt is eene verdediging op zoo lage vulgaire beschuldigingen reeds op zich zelve eene vernedering. Men is geslaagd in eene hoofdzaak die voor my fataal is, in dit namelyk: dat de kwestie verlegd wordt op een geheel verkeerd terrein. Ik sta een idee voor, een principe. Daarvoor geef ik myzelf en u en de kinderen. Op dit terrein ben ik onaantastbaar (en onaangetast). Wat doet men nu? Men laat die kwestie daar, en poseert de vraag: Is Havelaar een afzetter?

Zend dezen brief aan den heer van Vloten, want ik heb de laatste zydjes meer aan hem dan aan u geschreven.

Schryf aan de tantes. Provoceer een brief die er rond voor uitkomt hoe ik haar behandeld heb.

Ik zou 't zelf wel doen, maar 't walgt my.

Nog iets. Die schepsels schreven altyd brieven van dankbetuiging, die ik nooit las. Zoek die eens op.

Kus de beste jongens, en schryf my veel over de kinderen.

Myn streven op 't oogenblik is een middel te zoeken om te leven tot die pensioenszaak in orde komt. Dan kan ik my vry man maken. De rest is gemakkelyk. De groote zaken zullen my ligt vallen, maar die kleine drukken my vreesselyk. Houd je dapper myn beste meid. Zóó kan 't niet blyven.

Myn bedoeling is volstrekt niet by den heer van Vloten terugtekeeren tot het vroeger standpunt, ik wensch alleen hem tot de overtuiging te brengen dat het niet goed is my te hebben overgelaten aan zulke tegenstanders. Als myne vrienden maar half zoo doorzettend waren als myne vyanden was ik klaar.

Ik hoor nu dat de Kamer nog niet ontbonden is maar dat de heer Rochussen belast zou zyn met de samenstelling van een nieuw ministerie.

C'est tout comme. Als Rochussen minister wordt, en vooral premier, dan moet de Kamer inrukken, dat kan niet anders.

VII.

Vrydag.

Lieve beste hart! De reden dat ik je in verscheiden dagen niet geschreven heb is deze:

Verleden maandag avond schreef ik je een brief alleropgeruimdst en compleet alsof alles gewonnen was. Ik had daar reden toe. Maar voor ik dien op de post deed, bedacht ik dat het beter was nog een dag af te wachten. Dat heb ik gedaan. De zaak waarmee ik bezig was begon weer te traineren, en al wachtende ben ik nu bly dat ik je dien vrolyken brief niet verzonden heb, want het zou weer een teleurstelling geweest zyn. Ik kan je niet alles vertellen maar het komt hierop neer dat ik dien dag op eens besloten had my aan Rochussen aantesluiten (tegen de D. v. Twistsche clique) en daarin ben ik geslaagd dat R. my uitstekend heeft ontvangen. Dat was dus goed. Maar zie, geheel buiten myn zaak is dat nu weer in zooverre misgeloopen dat Roch. niet geslaagd is in 't samenstellen van een Kabinet, zoodat hy voor 't oogenblik uit de zaken is. Is dat nu niet vervloekt jammer?

Maar begryp my wel, over 't geheel staat alles goed. Ik zal myn best doen, en al slaagde ik nu niet, ik ben zeker dat R. weer aan 't roer komt,

en hy zeide ronduit myn aanbod om hem te helpen tegen de zoogenaamde oppositie gaarne aan te nemen.

Houd je goed. Ik heb R. een paar dingen gezegd die hier in de hooge kringen circuleren als nieuws van den dag. Hy zei: ik ben nu door den Koning belast met het vormen van een nieuw ministerie, en moet nu negen menschen by elkaer zoeken . . .

Ik: Myn god hoe is 't mogelyk? negen MENSCHEN!!!

Hy zei ronduit dat hy myn démarche zeer apprecieerde; byv. hy nam myn kaartje op en zei: »Ik voel zeer goed de waarde uwer komst. Eduard . . . Douwes. . . Dekker. . . by Rochussen!!!«

Kortom, dat was alles perfect, ik voelde my by hem of ik thuis was. Maar nu is door allerlei lamme consideraties dat alles voor 't oogenblik gestremd.

Ik wilde dat hy de Kamer zou ontbinden, en als hy geslaagd was in 't samenstellen van een ministerie, zou hy 't gedaan hebben.

Hy zeide: ik erken fouten begaan te hebben. Ja, zei ik, u heeft veel fouten begaan, maar de fouten van een *mensch*, en Mr. van Twist heeft al de deugden van een stuk hout. Komiek he?

Dag engel, dag beste jongens. Ik verlang dol

naar huis, maar ik wensch een goede tyding mee te brengen.

Heden schreef ik een briefje aan Rochussen:

Excellentie! Ik neem de vryheid Uwe Exc. te verzoeken my aan den nieuwen minister voorte-stellen tot secretaris-generaal.

Geen woord meer! Hoe vind je dat? Kort en bondig, nog al!

Nu is myne bedoeling niet zoozeer om dat te worden, als om by Roch. te constateeren dat ik op hem reken. Ik weet dat hy hiermee gevleid is. De vorige Secr. Generaal is minister ge-worden.

Roch. zei: de dames zyn gek op je. Hoe vind je dat? Zyn dochter van Zuylen kwam binnen (ik geloof expres) ja, zei hy — die ook!

[Den 14den Maart 1861 trad een nieuw ministerie op. Mr. J. Loudon, tot op dat tydstip secretaris-generaal by het departement van Kolonien, werd toen minister.

De heer Rochussen voldeed aan MULTATULI'S verzoek, en Dek, voorzien van een brief van aanbeveling van den oud-Gouverneur-generaal, begaf zich tot den heer Loudon.

Maar deze legde hem uit dat de heer *Feith*, amb-tenaar by het ministerie, recht had op de vacante plaats. Reeds zoo dikwyls waren er vreemden inge-schoven als secretaris-generaal, dat was hard voor de ambtenaren van 't ministerie. Den referendaris *Feith* was

deze bevordering nu ditmaal zoo zeker beloofd, men kon hem niet weer voor het hoofd stooten . . .

MULTATULI erkende al deze gronden volmondig. Dit blykt onder anderen uit volgend fragment van een brief aan den heer S. E. W. Roorda van Eysinga, van 3 Jan. 1871].

»Loudon bood me eens . . .

Neen, om dit goed te vertellen hoort er by dat hy van Secr. Generaal, Minister worden zou. Ik had hem gevraagd of hy my voor Secr. Generaal wou hebben. Er bestonden inderdaad billyke redenen om daarin niet te treden. Die vernemende zeide ik dat hy in zyn regt was (serieus). En om my te troosten voegde hy er by: maar laat u dit niet te veel spyten. Geloof me, ge zyt voor die betrekking . . .

de betrekking die *hy*, *Loudon* met eere bekleed had, en die hy verliet om minister te worden . . .

die betrekking is eene aaneenschakeling van nietigheden, waarmede gy u niet zoudt kunnen vereenigen . . .

Welnu, op den oogenblik dát hy dit erkende bood hy my toen ik vertelde dat ik geen brood had. . .

»Ge hebt geschreven geen christen te zyn, zeide hy. Welnu ik ben wel een christen, en daarom« . . .

En waarachtig hy bood my de traditionele 25 gl. aan!

[Zoo staat het kortweg in dien brief. De juiste toedracht was aldus.

Dek erkende de rechten van den heer Feith:

— Zeker, zoo'n trouw ambtenaar mocht niet weer teleur gesteld worden, al was het dan ook hard voor hem, Dek. Want dit was waar, hy had het bitter moeielyk...

— Is 't zóó erg? vroeg de heer Loudon.

— Myn gezin lydt gebrek...

Daar stond Zyn Excellentie op, en frommelde wat in een laadje van zyn bureau. Hy plaatste de boven vermelde frase over christelykheid, en overhandigde MULTATULI een enveloppe.

Door nood geperst nam deze het aan. Hy borg de enveloppe in zyn zakportefeuille.

Buiten gekomen, dacht hy: Nu eerst wisselen, en dan een deel naar huis zenden. Hy liet zich een wisselkantoor aanwyzen. Daar gekomen haalde hy zyn portefeuille voor den dag en vond in de enveloppe... een bankbillet van vyf en twintig gulden!

Later heeft hy met een zeer beleefden brief van dankbetuiging voor het leenen een dergelyk bankbillet aan den heer Loudon teruggezonden.

Op dit oogenblik was hy genoodzaakt het te behouden.

Dit voorval verhalend voegde hy er eens verontschuldigend by: Loudon zou het ook niet begrepen hebben

als ik hem zyn geld teruggezonden had. Zyn bedoeling was niet kwaad... hy was alleen maar onnoozel en klein.

Ziehier nu het briefje, waarby hy, naar ik voor zeker aanneem, diezelfde 25 gulden aan Tine zond.]

VIII.

[Poststempel: den Haag 14 Maart.
Op het adres staat: pressée].

Lieve hart! Zie hier alles wat ik zenden kan. Ik heb geen nieuws. Ik wacht. Ik doe wat ik kan. Misschien morgen meer. Dag engel, houd je goed en kus de lieve kinderen.

IX.

Zaturdag.

[Blykbaar uit Amsterdam verzonden zonder eenigen datum. Naar gissing einde Maart.]

Lieve hart! Ik heb je brief van donderdag na de kermisuitgang. Och die beste kerel met zyn mariage van Ch. en Maria! Maar beste kind, je schryft niets van Non. Je doet me altyd zooveel genoegen door 't schryven over de kinderen.

Nota bene, Jan komt wel degelyk in den Haag wonen. Die arme man! Hy heeft nu samen met Veenstra een groote sigarenfabriek opgezet. Zy hebben daarvoor een groot gebouw gekocht (het

wapen van Amsterdam op den hoek van 't Rusland) waarvoor hun een paar dagen later ƒ 7000 winst werd geboden.

Ik zond je gister het Gebed van den Onwetende. Ik laat aan u over of je aan Julie v. Vl. een ex wilt geven. 't Is nog al kras. Ik heb door Hofstede een plaat laten teekenen die heel mooi is en met en in verband van 't vers veel opgang zal maken. Het geheel is een kreet van smart die nog al duidelyk is.

Dat ding, H. G. v. d. O. is reeds vóór het gedrukt was voorgedragen in 't Nut te Goes door een heer die het manuscript by de Dageraad had ingezien, het prêteert zich zeer tot eene goede voordracht. Ook Hofstede die heel goed reciteert kent het van buiten. Er zal wryving over dat ding komen.

Primitief had ik het geschreven in dat album. Ik was in een verdrietige stemming, en daar ik toch eindelyk dat album moest terugzenden schreef ik daarin die wilde jamben . . .

[Ik weet niet welk album hier bedoeld wordt.]

En zie een paar dagen daarna kreeg ik een brief van Ottilie die my compleet een antwoord gaf op de vraag: antwoord als ge daar zyt! Dat was heel frappant, en ik vond er iets in dat

stof gaf tot nadenken. Niet dat men zyn geloof zou gaan baseren op zulke toevalligheden maar er was iets aardigs in. De vromen zouden natuurlyk zeggen: „ziedaar God die antwoordt door de pen van een meisje!" Onder den indruk van die gedachte vertelde ik dat aan iemand die my heel droog maar heel gepast vraagde: Of God my door dat meisje een duizend gulden of tien had laten zenden? Heel flink!

Enfin, ik tob, ik wurm zooveel ik kan. Het ergste is dat het geld weer zoo oploopt, al wat dat nu langer duurt zult gy daar en ik hier weer meer noodig hebben... 't Is de oude geschiedenis.

De vraag of je — als er van Indië kwestie is, moet medegaan of niet is my heel zwaar. Dan eens zeg ik ja, en dan weer neen. Ik hoop dat het maar voor een paar jaar zou zyn, en dan zou ik delegeren, en je zoudt, met Eugenie vind ik, ik denk in Engeland, moeten gaan wonen. 't Is heel hard; maar aan den anderen kant zou het ook verschrikkelyk zyn Edu nu naar Indië te brengen. Och, zeg me toch goed, wat je daarover denkt, en denk niet dat ik je achterblyven zal beschouwen als onhartelykheid, en ook moet jy my niet beschuldigen van onhartelykheid als ik er over denk om van je weg te gaan. Ik verlang dol naar je, en om thuis te wezen.

Myn eenige uitspanning is schaken, er zyn hier nog al veel die daarvan houden, en alles saamgenomen ben ik hier liever dan in den Haag. Uitgaan voor pleizier doe ik niet. Zoolang ik nu weg ben, ben ik nog niet eenmaal in de Variété geweest, maar dat is niets. Ik schaak wel zoo graag.

By Siet kom ik zooveel als het vis à vis de oude lui schikt, omdat ik zoo moet oppassen geen aanstoot te geven door het meedeelen van ideen. Zy is my geheel gedevoueerd. Zy schryft my veel en vergeet nooit u hartelyk te groeten. Ik weet dat je tegen haar ingenomen bent van de Buthe, en daarom schryf ik minder over haar dan ik anders doen zou. Zy is zeer resolute en entière, ook heel openhartig tegen my. 't Is aardig hoe dat kunstgebouwtje van eene bekrompene opvoeding terstond in elkaar stort, zoodra men er aan raakt. Haar hoop is by ons te zyn. Die Theodoor is een lieve trouwe jongen en knap ook. Het is bewonderenswaardig hoe flink hy de ruwheid van die moeder verdraagt, en volstrekt niet uit lamheid, maar omdat zyne zusters hem dat, om de vrede, verzocht hebben. Die vrouw is niet kwaad, zelfs heeft zy veel goeds, maar ze is ruw. Wat ook lief is, dat is de verhouding van Theo en Siet. Dat heb ik zelden zoo gezien tusschen broer en zuster.

Die Anna is waarachtig in de war, ik geloof nu met Siet en Catharina dat er een streep doorloopt. Zy heeft my een brief geschreven die wel lykt te wezen van een kind van tien jaar. Dit is te meer opmerkelyk omdat Siet zoo byzonder goed schryft. Die heeft inderdaad styl, dat heel zeldzaam is. Als zy goed geleid wordt, dat is in zekeren zin *niet* geleid, zou zy by het rypen van haar verstand kunnen uitmunten in schryven. Zy heeft de eigenaardigheid te schryven zooals zy denkt en dat is op hare jaren zeldzaam, wyl de meesten dan nog (en velen altyd zelfs) te veel school in hun schryven hebben; daarby heeft zy beelden, dikwyls onjuist, maar nooit gedwongen. Ook heeft zy eene soort van slordigheid in haar phrases die aantoont dat zy er niet aan denkt dat zy schryft.

»Na 't zien van zoo'n tuin voel ik eerst regt »hoe prozaisch myn dagelyksch bleekveldje is . . . »och, je begrypt me wel! Maar bekommer je »daarover niet, want by al die gêne en bekrom»penheid is er iets heerlyks: ik mag denken wat »ik wil, ik mag droomen wat ik wil, ik mag »hopen wat ik wil, dàt kunnen ze my niet ver»wyten, dàt kunnen ze my niet ontnemen. Dáárin »kan niemand my dwingen!«

Hoe vind je dat voor een kind van Abrahamsz.,

voor een meisje dat opgevoed is in allerlei bekrompenheid?

Ik heb tegenwoordig veel last van koude handen. Of dat zenuwachtigheid is weet ik niet, maar het schryven valt my moeyelyk.

Dag kind, houd maar moed. Kus de beste kinderen.

X.

Woensdag morgen.

[Poststempel: Amsterdam 29 Maart 1861].

Lieve beste Tine. Ik kryg daar je briefje van gisteren met het viooltje. Het spyt my innig dat je zoo melancolique bent, maar dat zal physique wezen. Wat helpt het my nu of ik je 100 maal schryf: houd je goed, tracht maar uit te houden, enz. Ik heb ook tegenheden maar ik wurm voort. Nu dring je my om vóór 10 april weer by een te wezen. Dat valt my heel hard. Niet omdat ik er niet aan hecht, maar juist omdat ik er zooveel aan hecht om by u te zyn dat ik dadelyk thuis kwam met of zonder den datum van 10 april. Ik verzeker je dat als ik naar huis verlang het niet om een datum is. Dacht je dat ik weg zou blyven als ik komen kon? Het geld waarmede ik de reis zou gedaan hebben om thuis te komen, heb ik u gezonden. Wat kon ik meer doen? Ik bewonder

my dat ik het nog uithoud. Te Rotterdam heb ik betaald. In den Haag niet, en hoe ik hier weg komen zal, weet ik niet. Ik ben in 't Poolsche Koffiehuis. Je weet hoe logementskosten oploopen, welnu, ik heb nog één gulden. En in weerwil daarvan was ik opgeruimd, en had hoop op uitkomst. Daar kryg ik nu je verdrietigen brief van gisteren, en dat aandringen op 10 april. Ik kan je verzekeren dat ik innig naar huis verlang ook buiten dien gedenkdag. Ik verzeker je dat ik bly zal wezen als ik thuis kan komen ook al was 't 2 of 6 of 12 april. Ook schryf je dat dat andere je niet schelen kan... goed... als je maar niet verlangt dat ik het mooi vind of deugdzaam of braaf. Ik vind het eenvoudig flaauw en onpleizierig, anders niet.

Ik sloof my uit en *slik* veel. Ik heb je al de beschryvingen daarvan gespaard, hopende dat te vergoelyken voor je gevoel, door eindelyk een goeden uitslag daarby te kunnen geven. In die hoop ben ik nog, maar als ik dan zulke lamme verdrietige brieven kryg maak je 't my moeielyk. Dat je zware dagen hebt, weet ik. Ik lyd daaronder genoeg... maar ik lig ook niet op rozen. Als je wist wat my die *f* 25 en die *f* 60 gekost heeft, zou je nu niet my als 't ware aansporen door my datums te stellen. Je geeft den laatsten

op als decisie om te verhuizen, en 10 april als een wensch om thuis te komen. Welnu als ik kan zal ik je zenden [geld voor het verhuizen, namelyk] ook al waar er geen kwestie van den laatsten, en als ik kan kom ik thuis ook al waar er geen kwestie van 10 april. God weet, dat ik zulke aansporing niet noodig heb. 't Is my heel bitter.

Ik smeek je den boel gaande te houden. Ik ben tegen verhuizen. Als ik kans zie zal ik u naar den Haag brengen.

Volgens van Straten (en ook volgens de brieven die hy my voorlas) is de schuld van 't uitstellen der inschryving te wyten aan van Vloten, die, toen alles klaar was, en den dag toen het stuk in zee zou gaan, op eens nog eerst wilde confereeren. Van Straten is er kwaad om. Hy wil nog altyd. Heden spreekt hy met Veth, — maar de heele positie is zoo gecompliceerd vooral door de aanbieding van den minister om naar Indie te gaan — of wèl het wachten op den nieuwen Gouverneur-Generaal — dat ik je niet alles kan vertellen. Ik moet geduld hebben.

Wy zeggen dikwyls: het is erger geweest. Welnu, dat is thans de waarheid. Ik ben wel met Rochussen. Als van Zuylen, G. G. wordt, dat nog mogelyk is zoolang er geen ander benoemd is, zou hy my steunen. De tegenwoordige

minister van Koloniën wil my helpen (schoon niet royaal, maar enfin 't is toch iets). Van Straten wil de zaak van de inschryving weer opvatten. De wyze hoe is wel weer niet geheel naar myn zin, maar 't is toch weer wat. Zie je, alles saamgenomen broeit er wat, moet je nu, na zoolang geduld en lyden, ongeduldig worden? 't Is wezenlyk waar dat alles erger geweest is.

Ik ben nu weer in .Amst. en in Polen. Het publiekje in dat koffiehnis is heel vriendelyk. Iedereen kent my. Siet is heel hartelyk en zelfs hartstogtelyk. Daar komt my in eens wat in den zin. Is dat ook de reden van je onnoodig aandringen? Zeg 't eens opregt. Ik beken dat ik veel van haar houd. Tine, kind, hoe kan je zoo achteruitgaan? En ik zeg haar altyd dat je daar boven bent! Zul je my nu een démenti geven? Had ik je al geschreven dat ik een brief heb gekregen van Ottilie te Cassel? Dat is ook een hartstogtelyk kopje, maar als je de brieven leest, zal je zien dat zy gedurig over u spreekt. Ook Siet verlangt naar je. Ik zeide haar gisteren dat als zy by ons kon wezen, zy gaauw zich meer aan u dan aan my zou hechten. Zie je, zoo doe ik voor u, en nu ga jy op eens worden als een ander. Ik voel my door het vurig gestel van Siet zeer aangetrokken want, noch voor haar, noch voor my

zelf, zoek ik deugd in flaauwheid van temperament, maar nooit heb ik u een haarbreed opgeofferd noch in myne gedachten noch in myne gesprekken. Je zult het zien uit Ottilie's brieven, hoe zy over je spreekt. Dat moet toch een weerslag zyn van de indrukken die ik haar over u heb medegedeeld. Lieve, ik wou dat je my daarin vry liet. Je waagt er niets by, integendeel.

Abrahamsz gaat in April weer naar zee. De meisjes, Anna en Siet leeren nu op myn aandrang om een examen te kunnen doen. Anna is ten huwelyk gevraagd door een jongen dominé, maar 't is afgesprongen ik geloof door haar weifelen. Zy weet niet wat zy wil. Ja, neen, neen, ja. Zy is gedecideerd de minste van de drie, zoowel in kennis als oordeel. Catharina is een soliede opregte knappe meid, wy hebben haar miskend. Siet is de persoon die naar myn idee, het meest op my lykt. Zy hecht zich dan ook geheel aan my, en 't kind zegt er altyd by: als Everdine het hebben wil. Wyt dit nu haar niet; ik heb haar in den waan gebragt dat wy boven een gewoon huwelyk stonden.

't Is zonderling hoe my onder 't schryven wordt ingegeven dat je jaloersch bent, en dat uwe melancholie weer voortspruit uit myn verblyf te Amsterdam. Ik beken dat ik veel van Siet houd, dat

ik graag by haar ben, ik kan eene aanhankelykheid als de hare niet terugstooten, maar ik ben niet daarvoor naar Amsterdam gegaan. Ik ben hier gekomen om het ware te hooren van de inschryvingszaak, om te beslissen over het naar de Oost gaan.

Nu lieve, ik ben niet boos op je, maar wel verdrietig. Ik doe wat ik kan. Dank de beste kinderen voor het bloempje, dat is heel lief. Zoodra ik wat weet, schryf ik, en als ik wat geld heb zal ik het zenden. Ik zal doen wat ik kan.

XI.

Lieve beste Tine. Ik heb reeds eergister uw brief ontvangen. Kassian! Het schynt nu dat van Straten de eenige is die de zaak van de inschryving flink wil doorzetten, al de anderen halen bakzeil. Ik heb nu dat stuk gelezen dat in December al klaar was. Daarin kwamen phrases die my hinderden, maar er was toch ook veel in wat nog al goed klonk. Maar nu is er, ik begryp niet goed waarom, een ander stuk voorgesteld doch dat zoo is dat ik er voor bedanken moet. Van Straten is dat met my eens. Ga nu eens na wat een getob. Als het klaar is met den een, wil de ander weer niet, en de geheele historie schynt ten slotte neer te komen op »niet willen«. Behalve van Straten.

Hy is heel lief en fideel, dat moet ik zeggen.

Ik schreef niet over Eugenie omdat ik waarachtig niet weet wat te doen. Als wy geholpen waren had ik al lang aan v. H. [De beschermer van Eugenie] geschreven, maar nu weet ik het niet. Het moet haar niet goed gaan anders had zy geschreven, kassian! Ik denk net als gy dat zy weer in ellende is, en zich daarom verbergt. Het is haar aard om verdriet weg te stoppen. Dit is werkelyk iets edels. Zie eens ik houd het voor zeker dat ze weer in een huis is, klaar voor ieder! en met my wilde zy niet te doen hebben om u niet te kort te doen. Ik vind haar een edel schepsel. 't Spreekt vanzelf dat wy haar opzoeken zoodra wy helpen kunnen, maar waartoe *nu?*

Ik doe wat ik kan. 't Is me een rust dat je nog net genoeg hebt voor den eersten. Want ik wil zoolang mogelyk wachten met vragen. Als de hoofdzaak doorgaat vraag ik van Str. maar niet eer.

Dag lieve engel, dag kinderen. Ik peins op eene inschryving zonder die menschen. De zaak is dit: ik wil de motieven politiek hebben, en zy willen het tourneren als medelyden. 't Is uit poltronnerie, dat is de heele zaak.

XII.

Zaturdag.

Ik ben heel verdrietig. Veth is een ellendeling, hy durft niet om D. v. T. niet te stooten. Enfin, ik zal zien wat my te doen staat. Van Straten is hartelyk, maar hy klaagt steen en been over slechte tyden, veel uitgaven enz. Je kent dat.

Daar je nu absolut geld moet hebben, schryf ik met deze post aan v. Vloten dat je in nood zit. Ik hoop dat hy je helpt, prepareer je op een bezoek.

XIII.

Aan den Heer F. Gunst,
uitgever van het tydschrift de »Dageraad«
te Amsterdam.

Waarde Heer Gunst!

Ernest Stern is by my, — hy wilde gaarne weten, wanneer de plaat in quaestie zal kunnen paraisseren. Weet gy iets daarvan? Och, wat ik u bidden mag, laat het toch voortgang hebben. Hy heeft de toegezegde 2 à 300 ex. noodig voor zyne installatie te Batavia. Denkt ge dat het klaar

kan wezen by de eerstvolgende aflevering van »de Dageraad«?

Wees hartelyk gegroet van

t. à. v.

Zondag, 14 April 1861. Douwes Dekker.

[Deze brief heeft betrekking op de plaat die de heer Hofstede geteekend had by »Het Gebed van den Onwetende« (Zie Brief XIX van dit deel, aan het einde) en die in de Dageraad zou verschynen. De teekenaar noemde zich op de plaat Ernest Stern, met den uit den Max Havelaar zoo bekenden naam].

XIV.

Aan Mevrouw Douwes Dekker—Van Wynbergen.

Woensdag morgen.

[poststempel: 17 april 1861.]

Lieve engel. Van Vl. weigert u te helpen. Ik ben verontwaardigd. Ik heb niet meer dan deze *f* 10, die ik nog met moeite heb weten te krygen. 't Is bitter. Zoodra ik kan, zal ik je meer zenden. Ik ben woedend, arme arme Tine. Ik zal doen wat ik kan. O die menschen!

Van Vl. schryft precies of hy de heele afspraak over de inschryving vergeten heeft. Daarop heb ik nu zoolang gewacht! Dag engel, tracht je goed

te houden, ik beken dat het moeyelyk is. Ik zal doen wat ik kan, als je iemand van de v. Vl.'s mogt te zien krygen, raad ik je aan om niets te zeggen dan dat je vraagt of hy zyn woord omtrent de inschryving terug trekt. En dat ik daarop maanden lang vertrouwd heb. 't Is ellendig!

XV.

Dingsdag.

[poststempel: 30 April 1861].

Lieve hart.

Ik ben aan 't werk voor Nygh wiens brief ik je gisteren zond. Wat er van teregt zal komen weet ik nog niet. Ik gun my geen tyd om uit te gaan om geld te wisselen. Maar dat is ook de zaak niet. Ik was vreesselyk gepreoccupeerd over de vraag of je voor 1°. moest verhuizen. Neen, blyf nog, ik ben nog altyd in afspraken en ik kan nu niet beslissen. Eerst moet dat ding voor Nygh af, dan zal ik zien of ik by hem teregt kan. Ik werk moeyelyk en niet naar myn zin.

Ik zend je toch *f* 60. Ik ga in godsnaam wandelen want ik ben dof. Ik heb niet de minste imspiratie. Dag engel, ik heb je dol lief. Kus de kinderen.

[Boven vermelde brief van den heer Nygh luidde als volgt:]

28/4 61.

Waarde heer,

Indien ik U goed beoordeel dan zult ge ditmaal zeker aan myn wensch gehoor geven.

Hoe vreemd het U toeschyne ik die uwe finantieele positie ken, kom by u bedelen voor noodlydenden!

Gy hebt zeker de courant van heden gelezen, en zyt met my innig bewogen over den toestand van velen onzer natuurgenooten in Indie.

Laat ons een bewys van sympathie geven, en toon gy uw grootheid van karakter door te helpen hoewel men *U* vergeet.

Beschryf aan onze nederlandsche bevolking *een toestand uit Indie* zooals gy U zult kunnen voorstellen dat die by zoodanige overstrooming is. Uwe poetische pen zal die naar de natuur weten te scheppen en niet alleen dat de geheele opbrengst daarvan zal strekken voor de noodlydenden maar gy zult het goede werk verrigt hebben, het groote publiek te hebben opgewekt tot algemeene weldadigheid. Ook in Indie zal ik het doen uitgeven. Door deze daad zult ge U op edele wyze wreken.

Kom zet U dadelyk ter neder en uw pen zal vliegen over 't papier, een paar vel druks hoogstens is voldoende.

Zend my voorlopig de titel van uwe schets dan

laat ik de lysten van inteekening drukken en verspreiden.

In vliegende haast.

H. Nygh.

XVI.

Donderdag 2 Mei 1861.

Lieve hart! De laatste dagen heb ik je heel slordig geschreven.

Ik heb wat geschreven op dien brief van Nygh dien ik je zond; hoe — weet ik niet! Ik ben er niet of maar half mee tevreden. Het zal my zelf eene surprise wezen als ik het gedrukt lees. Eigenlyk ben ik er bang voor. Nygh berekent dat zoo'n ding van my wel *f* 6000 zou kunnen opbrengen! Dat idee hinderde my! Is 't niet beestachtig dat zoo iets moet dienen voor menschen op Java die 't eigenlyk niet noodig hebben, en in wier behoefte best kon worden voorzien uit de indische begrooting, terwyl wy zelf in nood zitten, en men ons in nood laat? 't Is bitter!

Hoe dit zy deze en andere beschouwingen (ik heb last van Fuhri ook, die wel al viermaal gevraagd heeft hoe het nu met de inschryving staat!) hebben wel teweeg gebragt dat ik uit gebrek aan loisir niet naar myn zin schreef — maar dat was geen reden om Nygh te weigeren.

De brief van Eugenie is allerliefst, maar nu geeft dat malle kind weer haar adres niet. Kyk maar zelf, ik zend je hem terug.

Beste lieve kind, als ik je zoo slordig antwoord op je brieven, denk toch in godsnaam niet dat ik geen belang stel in je schryven. Ik ben altyd zoo bly als ik je brieven kryg, en je schryft zoo lief.

Ik ga volstrekt niet uit naar variété of zoo iets. Wel kom ik veel by de meisjes, vooral nu Abrahamsz naar den Helder is met zyn vrouw. De verhouding met Siet is... Ja hoe zal ik je dat beschryven. Ik heb nooit zooveel vuur gezien, een française is er niets by. Zy is, of je dat nu gelooft of niet, vervuld van liefde voor u. Ik zelf houd dol veel van haar, maar ik ben bekommerd over haar gestelletje (vooral in de flaauwe omgeving die haar alle uiting belet) als ze alleen zal wezen. Ik voorzie dat zy eene geschiedenis zal hebben, want dat kopje en dat gestel is niet gemaakt voor rust. Veroordeel haar niet te gaauw omdat zy anders is dan gy. Zy heeft veel aanleg om alles te begrypen, alles te leeren, maar by dat alles ontzettend veel hartstogt. Zoo'n stomme vader die niet weet wat er omgaat in zyn eigen kind! Het is onmogelyk dat zy geen rol speelt in de wereld, jammer maar dat die rol waarschynlyk niet mooi wezen zal wanneer zy aan zich zelve wordt over-

gelaten. Zy heeft my ingepakt dat beken ik, maar toch zou ik als ik alles voor 't wenschen had, haar het liefst by u zien, zonder my. Ik geloof dat jy haar goed zoudt kunnen leiden, maar de omstandigheden laten dat niet toe, helaas.

Daar zy weet dat wy (of ik alleen helaas), naar Indie zullen gaan, of dat daar kans op is, leert zy voor een examen, om zóó, als voor eene conditie naar de Oost te gaan, en dan by ons te komen. Nu, als wy dan in eene redelyke positie waren zou dat goed zyn. Als die lamme omgeving haar niet hinderde, beweer ik dat zy een schryver kon worden. Zy heeft styl, wat zeldzaam is, en vooral wanneer men let op hare opleiding die toch heel burgerlyk en bekrompen was.

Verleden schreef zy:

»Ik dank u nog wel voor het Gebed van den Onwetende. Daar is alles in twyfel, geloof, zachtheid en scherpte, en 't slot is weer zoo sarkastisch! Gy komt my altyd voor alsof gy twee zielen hebt«.

Maar hartstogt beheerscht haar op 't oogenblik, en ik vrees voor haar als ze alleen zal staan...

Wat my betreft ik heb haar ernstig voorgesteld haar niet meer te zien, maar ik kan het niet van myzelf verkrygen.

Ik wou dat ze by u was.

Apropos lieve, heb je die vellen van den begonnen roman: Fancy, tehuis? Ik zal dien moeten afmaken voor Nygh. Maar je hoeft het niet te sturen. Ik had wel gewild dat ik voor dat ding van Nygh wat meer loisir had gehad; maar ik ben vreesselyk gehinderd. Die Veth! 't is schande! Je hebt geen begrip van de beroerdheid der menschen.

Men schynt zich in 't publiek veel te bemoeien met myn proces. Den 15den wordt er gepleit...

[In den brief volgt nu het stuk dat ik vroeger reeds opnam in het deel »De Havelaar verschenen« by de behandeling van het proces over het eigendomsrecht van het boek »Max Havelaar«].

Dag hartje, dag beste kinderen. 't Is myn schuld niet dat ik zoolang weg blyf. Als alles zoo gedurig tegenloopt en afspringt is 't my net of je denken zult dat het aan my ligt.

De menschen hier (P. K.) [d. w. z. Poolsche Koffiehuis] zyn allerliefst, ik kan 't niet genoeg roemen. Maar 't slot is toch betalen! O dat ellendige geld!

XVII.

Maandag morgen
[6 Mei 1861].

Beste beste Tine! Ik kryg daar je langen brief, neen beste meid, ik ben er volstrekt niet boos om,

ik voel heel goed dat je je pligt doet. Ik antwoord je dadelyk om je dat te zeggen. Ik zal trachten Siet te sparen. Wat je zegt over »in huis« en zamen te zyn begryp ik en ik ben dat met je eens. Het arme kind is dringend en vurig en ik schryf het grootendeels toe aan den knellenden band. waarin zy altyd gehouden is. De natuur laat zich niet wegcyferen, en komt te sterker voor den dag naarmate zy meer onderdrukt is.

Ik verzeker je dat ik heel goed wat myzelf aangaat haar zou kunnen afschryven, maar het stuit my geweldig haar alleen te laten staan, vooral daar ik haar dan de grief laat zich geheel te hebben blootgegeven en dat ik de deugdzame speel. Ik had dit dan ook eer moeten doen, maar ik had zoo'n hartstogt niet voorzien. Dit zal altyd jammer van je blyven dat je zoo iets niet geheel kunt begrypen omdat je 't niet deelt, hetgeen louter een verschil van physieke organisatie is. Je bent niet wellustig, en kunt dus niet geheel indringen in de positie van anderen die 't wel zyn. Weet je wel dat zulke stumperts dikwyls geheele nachten doorbrengen in razende begeerte? Nu zeg je wel dat je er medelyden mee hebt, en dat geloof ik wel, maar 't is toch altyd met een overwinning op je zelven, want in den grond heb je er afkeer van.

Ik neem je je opmerkingen in dank af, en be-

weer zelfs dat er niets moet gebeuren noch in noch buitenshuis.

De zaak is maar, hoe ik het zal aanleggen om haar te sparen zonder haar terug te stooten of te grieven. Zy heeft my ronduit verklaard dat zy my wil toebehooren, als ik nu de Grandisson uithang staat zy alleen en beschaamd. Er is daarin een soort van valschheid. En aan den anderen kant wensch ik zelf toch dat er niets gebeure, èn voor haar, èn voor my.

Toch spyt het my dat je iets tegen haar hebt, want zy vereert je als een heilige. Van tyd tot tyd deel ik haar iets mede uit uwe brieven, en zy zou voor je door een vuur vliegen. Nooit schryft ze my of er komt in voor over u, en als ze in twyfel is tusschen haar hartstogt en voorzigtigheid komt er altyd by, ik wou Everdine daarover spreken. Siet weet dat ik dol op je ben, vraag haar daar gerust naar, of liever let er op hoe zy denkt over myn gevoel voor u, en dan zal je inzien dat je dikwyls een heel ondankbaar wicht geweest bent, omdat je altyd zegt: één meer! Daar doe je zonde aan.

Maar ga je nu niet verbeelden dat S. alleen physieke behoefte heeft en verder een prul is. Zy is uiterst knap, intelligent, onafhankelyk van geest, poetisch en scherp te gelyk, heel opregt,

trotsch, eerzuchtig .... en ga dan hare opvoeding en omgeving eens na! 't Is waar dat zy my aantrekt door hare vurigheid, maar als 't dat alleen was zou het weinig wezen. Ik beweer dat zy een interessant kind is, dat wel waard is dat men op haar let, en haar helpt iets anders te worden dan een huishoudster. Nu hecht zy zich aan my, wenscht hare toekomst aan ons te verbinden en ik kan niet zonder valschheid haar afstooten. Ik zag haar het liefst by u, zonder my, want ik beken dat eene intrigue niet goed zou wezen.

Ik heb nog geld en kan je wat zenden. Ik kan je wel fr. 100 zenden, en dat zal ik doen. 't Is by jou beter bewaard dan by my.

't Is valsch van je dat je zegt dat Siet hoogstwaarschynlyk meer waarde heeft dan jy, en dat zy veel geschikter voor my zou zyn. Dat kan je niet meenen; zeg nu eens opregt of je dat meent? Je weet heel goed dat ik dood ongelukkig zou wezen zonder jou, en je begrypt heel goed het onderscheid tusschen eene caprice en de verhouding tusschen u en my die oneindig inniger is. Zeg nu eens op je woord van Tine of je dat meent? 't Is valsch van je. En je zou heel kwaad worden als ik je niet tegensprak op dat punt. Lieve beste dat is niet waar dat ooit iemand geschikter voor my zou wezen dan jy en dat weet

je ook heel goed, en ook weet je heel goed dat ikzelf, als het op kiezen aankwam u nooit zou opgeven. 't Is een politiek van je om dat te zeggen, maar 't is niet mooi van je.

Och, die beste jongen met zyn tol, en Non met haar oneindige kraaltjes. Ik word zoo heet als vuur als ik aan huis denk.

Kun je een extrapleziertje bedenken, doe het dan, ik zal je geld sturen. Jammer dat het weer zoo koud is. Gebruik den eersten warmen dag voor een extra plezier, ryden byvoorbeeld.

't Spyt my dat er in je brief passages voorkomen die Siet moeten hinderen, anders zou ik haar dien laten lezen, maar nu mag het niet. Hare wyze van zyn op de Buthe die ik geheel aanneem, is zeker haarzelve onbekend, juist omdat zy onschuldig was, en zich niet voornam om zoo te zyn, maar onbewust gedrongen werd zoo te wezen. Ik denk er over u een brief in de pen te geven die ik haar kan laten lezen, en waarin je my zoowel als haar liefderyk waarschuwt.

Nu stuur ik dezen maar weg om je niet te laten wachten op antwoord. 't Is nu 6 Mei, en ik schryf met verkleumde vingers.

Dag lieve hart, ga toch nooit denken dat ik iemand boven je stel. Kus de lieve jongens. Dag myn Tine, myn eigen Tine.

XVIII.

Donderdag morgen
[16 Mei 1861].

Lieve beste Tine, je bent een engel, myn kind, dat wist ik wel. Ik wou dat je alles wist wat ik aan Siet over je gezegd en geschreven heb, dan zou je wel tevreden over me wezen.

Ik schryf haastig want ik heb drokte. Gisteren is er gepleit (over 14 dagen uitspraak) en daar heeft de Amst. Ct. een zoo partydig en gemeen verslag gegeven van de zaak dat ik daar wat tegen doen moet. Ik heb dus te overleggen met myn advokaat. Vandaar myn drokte.

Ook onderhandeling met Nygh over een opterichten tydschrift, dus drokte. Ik heb iets gedaan waarover ik my schaam, ik heb namelyk geld uitgegeven, ik ben uit myn roer geloopen. Ik heb wel een excuus, maar toch bezwaart het my vreesselyk. Ik zal 't je later geheel vertellen. Ik kan je daardoor vandaag geen geld zenden, maar ik hoop spoedig.

Maar dat ik je gaauw geld hoop te zenden is niet om Siet; want hare omgeving kennende weet ik zeker dat het niet mag. Ik wil haar graag by u hebben, heel graag, liever nog dan by my, maar voor ditmaal zal 't niet gaan. Later zal ik

proberen. Siet is instaat om een zelfstandige vrouw te worden.

Ik heb haar vandaag uw brief aan haar gezonden.

XIX.

Maandag morgen.

Myn beste Tine. Ik heb niet dadelyk geantwoord op uw brief van eergister omdat ik weer wacht. Dat wachten! En schryven is zoo omslagtig en vervelend juist omdat ik telkens wat meen te bereiken en telkens weer uitstel of afstel.

De taktiek myner tegenstanders is: laster! Je kunt het precies lezen in den Max Havelaar. Ik had het voorzien. »Voor zulk een dichter zou men het hoofd buigen, maar ..... hy slaat zyne vrouw! En dan gebruiken wy de blaauwe plekken van die vrouw om 't hoofd omhoog te houden!« Lees die heele passage. 't Is precies. Ze vertellen dat ik drink, dat ik u mishandel, dat ik in een woord een slecht mensch ben. Je hebt er geen begrip van!

Ook in 't proces met v. Lennep ... [Wat hier in den brief volgt, vindt men in het deel: »De Havelaar verschenen" blz. 212 en volgg.]

Pieter aan den Helder is ernstig ongesteld. Ik vrees voor gevaar. Dat doet me toch aan. Ik zou er heen willen gaan maar ik kan niet.

Hoor eens, ik neem alles aan wat je schryft over Siet, en dat je niet dan gedwongen hartelyk kunt wezen. Ik begryp dit, en zyzelve begrypt dit ook. Maar dit is zeker dat zy met u dweept. Ik spreek nu niet van een phrase, maar 't is zoo. Zy is een edel kind en Theodoor ook. Het is touchant om te zien hoe hy van haar houdt. Hy is een lief kind en trouw als goud. Gister was hy weggeloopen uit de kerk om my een briefje van Siet te brengen. Dat briefje was vry hartelyk zoodat ik zeker ben dat zy niet gaarne zou willen dat Theodoor het las. Welnu, het was open. Ik vraagde hem: Is dat briefje open omdat Siet wilde dat je 't las, of omdat ze wist dat je 't niet zoudt lezen? Hy zei heel eenvoudig: »Siet heeft me gezegd dat ik het niet lezen mogt« zonder meer, als sprak het van zelf dat hy 't dan ook niet doen zou.

Dat kind en de meisjes ook souffreren eigenlyk onder die stiefmoeder (die toch veel goeds heeft, dat de meisjes ook erkennen) maar zy is heerschzuchtig en lomp. Ze kommandeert als een pruissische korporaal. Die moeder geeft zelden een behoorlyk, nooit een beleefd of lief woord. Je hebt er geen begrip van, en ik bewonder 't geduld van die kinderen. De meisjes en Theo schikken zich. Zy allen zeggen dat die vrouw volstrekt niet

omgeving; men schimpt op myne armoede. Met my mag zy niet wandelen, maar wel met Jan. By ons mag zy niet logeren, maar wel by hem. Nu zal je begrypen dat ik prikkelbaar ben op dat punt, en misschien onrechtvaardig. Maar het is begrypelyk. Nu, als zy dan in plaats van ruiterlyk en flink myne party te kiezen toegeeft, dan word ik kwaad, en 't thema is: je zegt dat je zoo aan my hecht, en als 't er op aankomt ga je mee met anderen die my lasteren, etc.... Je begrypt dit wel. Maar 't is ook moeyelyk voor haar want by openlyk party trekken, zou men den aard onzer betrekking, die veel te intiem is voor gewone begrippen, gaan vatten en dat mag niet. De slotsom is dat ikzelf haar aanraad voorzigtig te wezen, en toch niet verdragen kan dat ze voorzigtig is).

Ik had haar onlangs daarover erg aangevallen, en ten slotte gezegd dat ik haar loopen liet. Er was in myne redeneering veel wat ik nu nog vasthoud. Die geheele verhouding is lief en edel als 't heel heel hartelyk is, maar, zei ik, als je zoo flaauw bent, als je my eerst in den waan brengt dat je dol veel van my houdt, en my boven alles aanhangt, en later toont dat het maar heel oppervlakkig is, dan vind ik een gemoedsbezwaar in onze verhouding. En dit is ook waar. Ik heb dit

nu al dikwyls gehad, dat, hoe gek het klinkt, een meisje my verleidde. Zy zyn aanhalend, hartelyk, ik geef toe, en later blykt het dat het van hare zyde een grap was. Ik houd myn principe vol dat er, ook in de uiterste verhouding geen kwaad is, ja zelfs iets liefs — maar daartoe moet innige hartelykheid bestaan, zóó dat zy niet later zeggen kan: »dat deed hy« maar »dat deden wy, en ik zelf wilde dat zoo!« Welnu, Siet verklaarde dat zy my wilde toebehooren, zoodra ik begreep dat ik voor haar zorgen kon, enz. Ik zou daarin volstrekt geen kwaad vinden. Maar als ik nu iets opmerk dat ik flaauw vind, dan schrik ik terug, want dan zie ik in dat zy, nu al flaauw zynde, later geheel zal omslaan en my beschuldigen misbruik te hebben gemaakt van hare jeugd. Hoe dit zy, ik had haar hevig aangevallen en gezegd dat alles uit was. »Als je my inderdaad liefhad zou je dit of dat niet gedaan en dat niet geschreven hebben enz. Nu ben ik niet verantwoord, enz. . . .«

In zeer treurige en hartstochtelyke brieven smeekt zy my haar niet alleen te laten. Zy vraagt: »maak my toch niet ongelukkig! (dit bedoelt dat ik haar niet los zal laten.) Welnu, in die brieven komt voor: »Ik zal myn nood aan Everdine klagen!« Vind je dat niet lief van haar? Er is iets

treffends in, iets innig vertrouwelyks dat zy vast gelooft dat gy my tot haar zult terug voeren, juist gy! O, vergelyk toch die verhoudingen eens met die van gewone menschen. Dat ik u ken, is nu tusschen ons aangenomen, maar is 't niet schoon dat zy tegen my zich op U beroept. En let wel, juist om datgene te doen wat eene gewone vrouw zou tegenwerken. Is dat vertrouwen niet edel?

Ik heb den brief opgezocht en zend u dien. Je zult begrypen hoe ik daardoor getroffen werd. 't Is inderdaad een lief kind met een groot hart.

Ja ik zend u dien brief myn beste Tine. Gy zult alles begrypen. Ga toch na dat zy niets naschryft. Romans heeft ze niet gelezen. Voel je wat er in dat hart zit? Zeg my of ik me ditmaal bedrieg. Ik erken dat uw oordeel over zulke dingen helderder is dan 't myne. Welnu, beoordeel Siet nu. Maar ik hecht aan alles niet zooveel als aan dat ééne woord: »Ik zal myn nood aan Everdine klagen!« Zyzelve kan niet weten wat daar in ligt. Zy wydt er ook niet over uit, en denkt er niet aan om van haar vertrouwen op u een wapen te maken, 't was alleen een indruk van haar gemoed dat in angst een hulp zoekt by u. Lieve beste Tine, is die indruk niet verheven?

Ik beken u dat ik geschreid heb by die brieven, en dat ik haar innig lief heb. Kan dat nu anders, zeg het my?

Die Saïdjah-élégie is nu verschenen. De componist [Richard Hol] had het primitief gemaakt voor violoncel, maar by de uitgave moest het wel gearrangeerd worden voor piano (een laf instrument) omdat alleen pianomuziek de kosten tant soit peu dekt. Maar 't is jammer want het verliest veel in uitdrukking. De violoncel is sprekend. Ik vind er voor piano weinig aan. Siet speelt het. Nog met haperen, zegt ze, maar over twee dagen zal ze 't »mooi« spelen.

't Is komiek hoe my alles wordt tegengewerkt. Ik had die elegie geprovoceerd by Hol, een knappe jongen, die door en door artist is. Maar er staat nu alleen »Saïdjah« en er had moeten bystaan:

»Ik weet niet waar ik sterven zal!«

Uit den Max Havelaar.

Dit is nu een kleinigheid, maar 't is verdrietig als alles zoo anders wordt gedaan als men 't opgeeft.

Ook die brochure W. m. d. p. w. i. g. h. is weer niet zoo uitgegeven als 't moest. Nygh wil er namelyk niet de gewone boekverkoopers procenten op geven, en nu werken alle boekver-

koopers de verspreiding tegen. Vandaag nog kreeg ik een brief van Hofstede uit Gorkum die zei dat hy 't daar niet krygen kon. 't Is verdrietig!

En daar zit nog iets achter. Je weet dat ik met Nygh in onderhandeling was over uitgeven. Ik eischte geld vooruit en hooge betaling. Welnu; intusschen vraagt hy my dat ding over watersnood. Gedurende de onderhandeling over uitgeven, over verkoop van myne ideen, verschynt die brochure. Die wordt *niet* in commissie verzonden, *niet* verspreid. De voorwaarden zyn zóó dat er niet veel van verkocht worden kan (men moet geld vooruit zenden, etc.). Wat is het gevolg?

Dat myn product in waarde daalt, dat ik goedkooper te krygen ben!

Is 't niet om bitter te worden? Maar ik verkoop my nu niet aan Nygh. Dat doe ik nu niet!

Weer iets anders! Ik wist dat dat Gebed van den Onwetende schoon was en opgang maken zou. Ik had Hofstede die heel goed teekent opgedragen eene allegorische voorstelling daarvan te maken. Met veel moeite heb ik klaar gekregen die op steen te laten brengen, door den besten lithograaf van ons land (naar 't zeggen.) Die plaat wilde ik verspreiden. De teekening van Hofstede

was mooi en treffend, en de gravure is zeer zeer middelmatig! Zoo dat ik er hard over denk de heele uitgaaf achterwege te laten. Is 't niet verdrietig? Ik zal je zoo'n plaat zenden, misschien vind jy hem redelyk, maar dat komt omdat je de oorspronkelyke teekening niet gezien hebt, die oneindig beter was. De onwetende is op de teekening een edel forsch gelaat, er is smart in maar ook moed, de treurigheid is bitter, de berusting is fier — en op de gravure is 't een huilebalk. Nog meer: op de teekening was de wraakengel een zeer schoone spookachtige gedaante (in de daad geniaal) op de gravure is 't een jufvrouw. De teekening was poetisch, de gravure is plat. 't Is jammer.

Nou kwaje meid, nou heb ik je drie velletjes vol geschreven. Houd je maar goed, er is hoop. Men heeft my hulp toegezegd. Als 't lukt kom ik oogenblikkelyk thuis, dadelyk! Men is hier voor my uitstekend. Het is indedaad treffend. Mynhardt [de eigenaar van 't Poolsche Koffiehuis] is hartelyk en de minste knecht ook. 't Is treffend, en ieder weet dat ik geen geld heb.

XX.

Vrydag avond. [31 Mei 1861].

Lieve beste Tine! Dat ik je niet eer schreef is

omdat ik naar den Helder ben geweest en pas ben thuis gekomen. Ik ben nu te moe om lang te schryven en ik haast my nu maar omdat ik uit den brief dien ik nu vind merk dat je verdrietig geweest bent. Lieve engel, daar had je geen reden toe. Had je niet juist uit die verhouding met Siet goed kunnen merken dat ik zoo dol op je gesteld ben? Je bent een malle meid. Maak je toch maar volstrekt niet ongerust op dat punt. Morgen meer. Pieter is in zeer zorgelyke omstandigheden. Dag beste Tine, myn Tine. Kus de beste jongens. Och, morgen is Non jarig.

XXI.

Vrydag morgen [8 (?) Juni 1861].

Lieve beste Tine. Drokte, dus kort. Hoor eens, ik spreek nu heel ernstig, denk je dan dat het my geen zeer doet dat jy dat altyd zegt? Vooral omdat ik juist allerlei histories heb die by gewone menschen zouden bewyzen dat je gelyk had. En 't is *niet* waar.

Ik ben dol op Siet. Theodoor bragt my daar 't briefje (open!) dat ik je hier zend. Let eens goed op haar hart; en dan zal je begrypen hoe ik getroffen ben door zoo'n poetiek verschynsel. (Zeg my goed of ik juist zie, daar ben je voor,

dat is jouw roeping, en ik stel hoogen prys op uw oordeel.) Ik beken dat zy my betoovert, en ik vraag aan u of ik nu zoo verkeerd zie? Maar hoor, nooit nooit was ik u ontrouw. Integendeel. Ik heb juist de behoefte om aan u myne aandoeningen mede te deelen.

Jan is bezig Siet tegen my op te stoken. Hy wil bewerken dat my het huis ontzegd wordt. Hy is naar den Helder, en by zyne terugkomst zal hy Siet eens goed vertellen wat ik een slecht mensch ben!

Siet wacht hem af.

Hy is furieus. Primitief omdat ik niet wil schryven voor Vryen Arbeid. Apropos, Bekking is wegens knoeiery met de tabaksfabriekanten infaam ontslagen..... doch met pensioen.

Vraag den heer v. Vloten de courant waar 't in staat. H. en Efl. blad.

En het eigenlyke wist het Gouvernement niet eens, namelyk dat hy aandeel had. 't Is een infame clique, en aan den leiband van die clique liep Duymaer van Twist! Misschien schryf ik er over.

Proces v. L. (eerste instantie) heb ik verloren. Never mind! Appel! *Ik* zal 't behandelen.

Ik heb geen tyd .... Bygaanden brief van Siet had ik al een paar dagen.

Ja, die arme Piet is bezweken!

Dag engel, dag lieve beste kinderen. Je hebt een ware weldaad gedaan, Theo te groeten. Dat is een edel kind. Ik zou hem graag by Edu hebben. Hy is opregt en innig trouw en braaf. Daarby knap. 't Is een juweel van een jongen. Dat kind hangt ons aan als een held. Ik geloof dat hy wel wou vechten voor ons. Op zyn woord reken ik als een rots. Is dat niet schoon? (13 jaar!) Zyne verhouding met Siet is touchant. Een kus van haar is zyne belooning. Ik heb nooit zoo iets tusschen broer en zuster gezien. Ook hy hygt er naar in onzen kring te komen. Zondags loopt hy de kerk uit om by my te komen, en 's morgens steelt hy vyf minuten van zyn schooltyd.

Ik heb je eigenlyk veel te vertellen maar ik heb geen tyd. Dag myn Tine. Ik heb je innig lief, ik verzeker u dat ik al myn aandoeningen met u in verband breng. Laat Siet maar niet weten dat je haar brieven leest, niet om geheimen, maar omdat ik niet wil dat zy gemaakt wordt. Schryf my uw oordeel over haar, naar haar schryven. Begryp je dat ze my inspireert? Dat is zoo. Het Gebed v. d. O. maakt fureur. De brochure over de watersnood in Indie ook. Er zyn reeds 3000 ex. verkocht, en 't gaat nog door.

XXII.

Zaterdag.

Lieve tine, ik heb je brief van donderdag en eigenlyk hoewel ik je geheel gelyk geef in de hoofdzaak, en hoewel ik erken dat je goed doet over die zaak te schryven zooals je meent, toch is er iets in dat ik niet lief vind. De toon is hier en daar scherp en dat ben ik niet van je gewend. Schryven is een akelig ding, men wordt altyd verkeerd begrepen, en ik vrees dat je nu my ook verkeerd begrypen zult. Je hebt gelyk in de zaak, 't is onmogelyk daartegen iets te zeggen, maar je toon is niet liefderyk zooals ik altyd van je verwachtte. Ik schryf dit alleen toe aan absentie van aandoeningen die by anderen een hoofdrol spelen. Ik heb je over Siet altyd de waarheid gezegd, en haar gevoel voor u is zoo hartelyk dat het my inderdaad zeer doet dat je zoo raide daartegenover staat. Ik had zoo graag gewild dat ik uwe waarschuwende brieven aan haar had kunnen laten lezen, als daarin een hartelyke toon had geheerscht, maar er komen phrases in die wreed zyn voor haar. Hoe scherp of hoe ruw je my ook had geschreven, 't had my niet kunnen schelen, maar er straalt in alles een soort van tegenzin door tegen haar en dat verdient ze niet. Hare overgegevenheid aan my, tegen gewoonte, zeden

en omgeving moet je mooi vinden. Dat je nu my verwyten zou daarvan misbruik te maken ben ik met je eens, maar zy is onschuldig. Zy is edel van gemoed en vatbaar voor de hoogste indrukken. Staat het u nu mooi haar minder te achten omdat zy geheel en al is wat de natuur eischt? Nooit zullen wy 't eens worden op dat punt!

Er is in uwe styfheid omtrent haar veel dat my hindert. Ik beken dat jy op dat eene punt onaantastbaar bent, maar ik vind dat juist iets kouds in u, en 't doet my denken aan Z. die zich ook verbeeldt groot mannelyk en deugdzaam te wezen omdat hy voor sommige indrukken ongevoelig is. Hy zal zich verbeelden den hoogen philosoof uit te hangen omdat hy byv. nooit een vrolyk léger dartel gesprek houdt. 't Is eenvoudig omdat hy niet mee kan doen, en nu maakt hy uit styfheid een verdienste. Dat is onbillyk.

En aan den anderen kant is my uwe raideur zoo bitter verdrietig omdat ik ter goeder trouw altyd aan Siet verzekerde dat je alles begreep zonder het te deelen. Ik heb haar honderd maal gezegd dat je een groot gemoed had, dat ik vry was, dat je geen band voor my was, maar een steun. Welnu, zal je zeggen, ben ik je dan geen steun als ik je waarschuw voor iets wat verkeerd is en dat zulke treurige gevolgen kan

hebben? Wel zeker dat is ook heel juist en goed, en ik neem het je in dank af, — ik hoop er my ook naar te regelen — ik klaag ook niet daarover, maar ik klaag over je toon omtrent haar. Die toon is priesterachtig. Je hebt wel gelyk te zeggen dat je je bestemming gemankeerd hebt van dominés-vrouw, (in dit geval alleen). Als Siet by je was zou ze je beschaamd maken door hare hartelykheid, en je zoudt zien dat men ook als vrouw, niet zoo koud en zoo flaauw hoeft te wezen in 't physieke, om zielenadel te bezitten. Integendeel, zy juist heeft iets te overwinnen wat gy niet kent. Is ze daarom nu minder?

Siet is geheel oprecht tegen my. Zy heeft den moed gehad haar hart geheel aan my te openbaren; honderd meisjes zouden in haar geval een slag om den arm hebben gehouden, en zy niet. Is zy nu daarom minder?

En wat heeft zy eigenlyk gezegd? Dat zy à tort et à travers my wilde toebehooren? Volstrekt niet. Zy zegt dat zy my wil toebehooren naar ligchaam en ziel, *als ik dat vraag*. Zy zegt dat ze my zoo lief heeft, dat zy niets voor my wil achterhouden, wat er ook van kome, als ik dat vorder. Zy zegt dat ze op my vertrouwt, dat zy voor goed aanneemt, wat ik voor goed aanneem, dat geen offer haar te zwaar, te vreemd, te gevaarlyk

is als ik het noodig acht om my te bewyzen dat ze my onverdeeld aanhangt, — alleen zegt zy er by het moet Everdine geen verdriet doen, want zy stelt u zeer hoog. Onlangs was zy in eene hevige spanning, en zonder dat uw naam genoemd was riep zy in eens: »Och, ik zou zoo graag Everdine spreken!" Ik heb haar altyd naar u verwezen, ik heb haar altyd voorgespiegeld dat zy aan u eene hartelyke leidsvrouw hebben zou, dat zy u alles zeggen kon — dit laatste treft haar altyd zoo, omdat zy juist souffreert aan geslotenheid harer omgeving — bedenk nu eens hoe hard het my valt dat je daartegenover stelt eene soort van raideur. Je bent anders zoo goed tine, hoe kom je aan die scherpte?

Je hebt mij reeds driemaal indirect [het vervolg ontbreekt.]

XXIII.

Woensdagmorgen. [12 Juni 1861.]

Lieve beste Tine! Ik heb uw brief.

Ik heb drokte, drokte. Ik schryf

»Minnebrieven

van

Multatuli.«

Minnebrieven, ja! Van donder en bliksem! Ik heb eigenlyk veel aan u te schryven, maar ik

mag niet. Ik heb geen tyd, ik moet je verwaarloozen, maar jy moet schryven. Je bent myn beste beste Tine, myn Tine. Geloof my dat Siet een engel is voor mij en die beste Theodoor ook.

Ik zal je wat weinig schryven deze dagen, wees er niet ongerust over.

Ik heb geen tyd. Ik heb een rare historie (geen vrouwenzaak). Ik biologeer. Laat my begaan.

[Dek was in kennis gekomen met twee heeren, Schuurman, die met zekeren van Heekeren, of Hekeren, die naar ik meen ook séances gaf, studie maakten van biologie en magnetisme. Dek stelde in hun proefnemingen veel belang en was er dikwyls by tegenwoordig. Ook zelf nam hy proeven. Door gebrek aan loisir is hy er mee opgehouden. Later heeft hy enkele malen deze of gene in slaap gebracht. Hy deed het evenwel ongaarne, daar hy zich niet zeker voelde. Een paar jaren later byv. was hy eens op bezoek by den heer Laan, onderwyzer te Amsterdam, toen de dienstbode binnen kwam, jammerende van de kiespyn.

— Wacht, meisje, zei hy, wil ik je daar eens afhelpen?

— O god, ja, mynheer! Alsjeblieft!

Hy maakte haar in slaap, dat ging goed, maar hy kon haar niet zoo vlot weer wakker krygen. Wel is waar was, toen dit gelukte, de pyn geweken, maar eenige uren later kwam zy terug.]

Ik, die geen geld heb voor u, voor my, voor

de kinderen, heb een gezin gered dat gisteren *f* 400.— noodig had.

Dat is myn antwoord op de door v. H. rondgestrooide vertelling »dat ik een afzetter ben, dat ik een dief ben.«

Ter terugbetaling dier *f* 400 schryf ik die Minnebrieven. Laat my begaan.

Maar er is ook my geld toegezegd. Alles gaat zoo slymerig. Behalve wat ik doe. Die man moest vóór 11 Juny *f* 400 hebben en hy had ze den 10den.

Dag engel. Och, ik wou je zoo graag een brief van Siet zenden. Ik kan 't haast niet laten. 't Is een edel kind.

Nooit is er zoo'n schryver opgestaan? Dat is waar! Ik zal 't je toonen! Ik zal schryven als een god en een duivel. Ik zal ze betooveren en laten beven. Dat zal ik.

Maar talent is 't niet, het is ziel!

Klaag niet over myn verhouding met Siet. Zy inspireert my. Schryf haar dat. Als je 't goed vind.

Kus de lieve lieve kinderen.

Ik ben in een stemming om te schryven als een onweer. De Max zal er niets by zyn. Laat my begaan.

Ik verlang dol naar u, maar nu zou ik niet thuis komen al kon ik, want ik moet eerst myn minnebrieven afhebben.

Hoe sta je met je geld? Ik meen of je dadelyk noodig hebt?

XXIV.

Donderdagmiddag.

[20 (?) Juni 1861.]

Lieve, lieve beste Tine! Ik heb je brief aan Siet! Je bent myn Tine. Je weet niet hoe dol ik op je ben. Ik schryf je dat nu expres, niet omdat je dien brief hebt geschreven, maar omdat ik wist dat je zoo'n brief schryven zou! 't Is of ik 't voorzag toen ik die inleiding schreef van de brieven aan Fancy. Neen, lieve beste engel, ik heb niets te veel gezegd.

Vraag aan Siet of ik u lief heb? Doe dat eens. En niet nu na dien schoonen brief, maar altyd. Vraag het haar.

Ik verwaarloos je.

Je kunt je geen begrip maken van myn minnebrieven. 't Lykt weer naar niets.

Ik verwaarloos u omdat ik drokte heb.

Ik verzeker je dat Siet en ook Theodoor uw brief waard is.

Theo zou aan Edu geen enkele leugen zeggen, al stond er de dood op. Het is een uitstekend kind. Toen ik nog by hun kwam (nu niet meer) legde hy zyn boek waar hy uit leerde of

zyn lei op myn knieen. Maar dat mogt niet meer.

Nu mag Siet hem geen zoen meer geven als hy slapen gaat. Dat bedroeft hem zoo.

Ik schryf je nu zoo haastig om je gaauw te zeggen dat je myn lieve beste engel bent. Vraag 't maar aan Siet. Zy zal 't u zeggen.

Dag beste jongens. O die deugniet met de cayenne-peper! Ik heb toch gelachen.

[Zie Minnebrieven, tweeden brief van Tine. Verzamelde werken: deel II blz. 38.]

Vrydag.

Deze is gister blyven liggen. Ik schryf myn minnebrieven. 't Lykt op niets. Ik zou moeite hebben je te zeggen wat het is. 't Is alles! Poesie, sarcasme, politiek, wellust, scherpte, logica, godsdienst, alles.

Ja, ik weet wel dat je absoluut geld moet hebben, lieve hart.

Maar daarom wil ik juist wat voortwerken. Dan ziet de uitgever dat ik produceeren kan.

Ik heb wel veine, geloof ik. Je krygt gaauw meer proefdruk. Dag lieve engel.

Ik ben zeker als ik myn minnebrieven af heb (160 pag^{a}.) dat ieder uitgever my geld geeft.

Maar ik moet doorwerken. Jammer dat Gunst arm is, en de anderen durven niet drukken wat ik schryf.

XXV.

Dingsdag morgen.
[poststs. 25 Juni 1861.]

Beste Tine! Ik kryg daar uw brief, die my zeer leed doet. Jy hebt ongelyk.

Ik beroep my niet op Siet om het te bewyzen, maar als het dan toch eenmaal zoo is dat zy weet hoe ik voor u voel, is 't dan een misdaad te zeggen: vraag aan haar?

Ik heb geen tyd u te schryven. Uw brief doet my innig leed, en 't ergste is dat hy my zoo overvalt in myn werk dat in een heel andere stemming is, en ook eene andere stemming noodig heeft.

En je bent geheel in de war. Net als 't publiek begryp je niet wat het is. Welnu, ik denk vandaag of morgen het derde vel te krygen van de drukkery, daaruit zal je zien dat je ongelyk hebt.

't Is jammer dat je daar zoo op eens weer tusschen in valt met zoo'n gewone ordinaire aandoening.

Foei! Heb ik dàt aan je verdiend. Is dat nu een reuzenkind?

Fancy is FANTAISIE.

Ik laat je zeggen in het derde vel dat....

Och, ik ben kwaad op je. Had me liever wat

geschreven over die scheppingshistorie, en over de inrigting van myn plan van de minnebrieven!

Ronduit gezegd vind ik het klein van je, en niet in harmonie met alles.

Ik ben kwaad.

Neen, ik heb niet gezegd aan Siet te vragen als een bewys.

Hoor eens, ik heb geen tyd om zulke brieven te beantwoorden! Je had liever geweest als je wat van de kinderen geschreven had.

Daar zit ik nu weer! 't Is pleizierig.

Tine, Tine, wil jy my een certificaat worden van impotentie. Moet jy my nu beletten artiste te wezen! Dat is hard.

Tineke, ga je toch geen malle dingen in 't hoofd halen. Je doet my verdriet.

XXVI.

Donderdag.
[27 Juni 1861.]

Lieve beste kind. Ik zie dat je geen geld hebt. Houd moed. 't Zou me erg verwonderen als ik je nog van daag niet wat kon zenden, al was 't maar *f* 10.—.

Overigens staan de zaken goed. Ik heb een styl als bliksems. Ze hebben nooit zoo geschreven. Jy ook, je begrypt myn fancy niet! Dat

zal je zien. Vóór je verdrietigen brief heb ik geschreven dat enz., in 't kort zóó dat je nooit zoudt geklaagd hebben als je 't gelezen had. Je zult zien lieve engel, dat ik ù liefheb.

En je zal veel berouw hebben, dat zal je straf wezen. Dat ik je het blad niet zend komt omdat de correctie zoo langzaam gaat.

Maar ik ben al een heel eind heen. Ik werk goed. Ik heb een styl die ikzelf niet ken. Je zult zien, muziek en onweer.

Als je 't in godsnaam nog wat gaande kunt houden zal alles goed zyn. Ik maak my tot den eersten schryver van Europa. Houd nog een beetje moed.

Ik heb aan den Minister van Kolonien geschreven om plaatsing, maar ik wil niet. Hier ben ik meer. Je zult zien.

't Is valsch van je dat je zoo twyfelt. Ik roep Siet niet als getuige.

Ik ben kwaad op je, maar als je nu goed moed houdt dan niet meer. Ik heb drokte. Houd moed. Kus de beste kinderen. Die minnebrieven lyken op niets. Ook niet op den Havelaar. 't Zal je eeuwig spyten dat je jaloersch was op Fancy; domme meid!

Vrydag.

Lieve hart! Dit schreef ik gisteren maar ik verzond niet omdat ik naar geld zoek voor u.

O, was ik 10, 12 dagen verder! Dan zal ik de minnebrieven af hebben en dan zal ik zeker kunnen krygen. Maar zoolang kan je niet wachten! Dàt drukt my. O god, neen, ik ben niet kwaad op u; maar je moet niet twyfelen! Ik had nu weer lust om te zeggen: vraag aan Siet! maar je vat dat verkeerd op. Ik roep haar niet tot getuige, ik meen niet dat je haar zal vragen. Neen, ik meen dat als je altyd had gehoord of gelezen hoe ik over u in vervoering tegen haar gesproken of geschreven heb, dat je dan tevreden zou wezen.

Als ik flaauw of niet heel innig aan je dacht, hoe zou 't dan te pas komen dat ik tegen haar zoo over je spreek. Jy weet heel goed hoe innig ik je liefheb. Neen, ik ben niets boos op u.

XXVII.

Donderdagavond.
[poststt. 4 Juli 1861].

Lieve beste Tine! Van morgen kreeg ik uw brief van maandag, maar zeker veel later verzonden om den regen. Ik dank je wel voor je lief schryven. Neem my niet kwalyk dat ik zoo weinig schryf. Ik ben moe. Ik heb zoo'n last van timmeren en metselen en dan gaat het werken zoo slecht van de hand. Ik moet my inspannen om het leven niet te hooren en dat vermoeit zoo.

Ik zie Siet byna niet. Zy wordt streng bewaakt. Ik ben te moe om u alles te schryven. Vertel my tot hoever je de m. b. hebt. Ik kan uit die post niet wys worden. Ik heb allerlei tegenspoed, maar dat is niets. Neen kind, verheug je niet met de recensies, dat zal je tegenvallen, ze zullen my liever steenigen dan goed van my spreken. Ik verwacht hevige aanvallen.

't Is jammer dat ik door de verschrikkelyke drokte niet gaauwer kan voortgaan. Ook drukken ze niet gaauw genoeg naar myn zin. Ik ben van plan zoodra het af is, geld te vragen om thuis te komen en u te halen.

Lieve engel, ik ben moe, de letters dansen my voor 't gezigt. Kus de beste kinderen. Zoodra ik kan kom ik thuis, ik verlang dol. Dan is myn plan in Holland te gaan wonen (om 't schryven).

Ik heb aan den minister geschreven, ja, dat heb je gelezen niet waar, in de MB? Ik verwacht natuurlyk geen antwoord. In godsnaam, dan ben ik vry ook van dien kant.

't Is beter alleen te schryven. Om te leven zal ik genoeg kunnen verdienen en dan moeten de schulden maar in godsnaam wachten.

Ik weet toch nog niet of 't niet beter is in 't buitenland te wonen. Maar 't is zoo moeyelyk voor de correctie enz. Er is altyd voor en tegen.

Ik ben moe en verlang naar huis. Dag beste kind.

XXVIII.

Zaturdag.

Lieve hart, ik heb je brief by de fontein geschreven. Heel lief hoor!

't Komt er niets op aan of die vellen vuil worden, volstrekt niet. De zaak is maar of je ze compleet hebt, of er niets tusschen uit is. In vel 7 komt iets dat je mooi zult vinden. Iets wat op niets lykt, denk maar om 't derde sprookje. Maar lieve, als dat afbreekt op de laatste pagina van dat vel, dan wacht ik tot het volgende klaar is, ik wil 't je niet gebroken geven. 't Is een sprookje dat veel opgang zal maken, denk ik. Gunst zei meer nog dan 't Gebed v. d. O., waarvan duizenden verkocht worden. 't Is ongehoord. Ook is 't ongehoord hoe er besteld wordt op de M. B. 't Is mogelyk, dat de heele 1500 Ex. op zyn voor het af is. Hoe vind je dat?

't Drukken gaat me te langzaam naar myn zin. Als 't af is vraag ik geld. Ik hoef nog maar een paar vel te schryven, maar ik heb allerlei tegenspoed.

Die uitgever zou my zeker vertrouwen voor *f* 2000, maar hy heeft zelf niet. Dat treft ongelukkig.

Uw brieven doen my altyd goed. Denk niet dat ik er geen belang in stel omdat ik zoo weinig schryf. Je weet niet hoe innig ik hecht aan je brieven. Als 't lang duurt voor je schryft ben ik verdrietig. Ze maken me altyd een heerlyk effect (niet als je KNORT, weet je!) Och, dat is niets, ik weet heel goed hoe je 't meent, maar ik kan 't toch niet velen. En jy vindt het eigenlyk heel pleizierig dat ik je knorren niet verdragen kan. Zoo is het!

Och, die beste kinderen. Als ik thuis kom gaan we ook naar de fontein. Die wyze Edu! Ik verlang dol naar Nonnie. Kus ze beiden voor my.

O, ik zal gehavend worden over die minnebrieven! Weet je wat jammer is? Zy gaan my naschryven, dat is vervelend, precies als Dirks op Menado die my napraatte. Men erkent dat ik een omkeering maak in litteratuur.

Ja, omkeeren is myn métier!

dingsdag.

Hoogst waarschynlyk van deze week geld! Op die tyding heeft deze brief gewacht. Zeg nu eens dat ik geen knappe jongen ben.

Ik zal krygen denk ik *f* 800 of *f* 1000, of misschien nog wat meer. Maar ik heb veel te betalen in 't P.K.

Hoe het zy wy kunnen schoon schip maken, en de kinderen een pleiziertje doen.

Dag engel!

Schryf aan Eugenie dat er kans is dat wy haar by ons roepen binnenkort, maar helaas dan moet je Brussel uit. Ja, dat 's een bezwaar.

Neen schryf haar alleen om moed te houden, en dat we haar niet vergeten.

[By al de nu nog volgende brieven aan Tine ontbreekt de datum. Ook is er geen enkele meer van een poststempel voorzien. Ik heb ze naar myn beste weten geschikt, maar niet altyd kon men de volgorde met zekerheid uit den inhoud opmaken.

Ook blykt dat de reeks niet compleet is. Alleen deze brieven zyn tot my gekomen.

Hier volgt nu allereerst een los stukje dat aan geen der voorhandene brieven aansluit.]

XXIX.

Myn minnebrieven zyn af.

[Er is een brief aan den heer Gunst, waarin juist deze zelfde vier woorden voorkomen. Dat briefje is van 4 Augustus, en doelde op het afdrukken. Ik gis dat deze brief van vroeger datum is en dat hier van het schryven der minnebrieven gesproken werd].

Ik ben er niet tevreden over. Er zyn wel mooye stukken in, maar 't geheel is anders geloopen dan ik my had voorgesteld. Enfin!

Toen ik met Gunst (die uitgever) begon, was myn bedoeling dat hy my in eens aan zekere som *f* 1500 of *f* 2000 zou helpen. Dat *wil* hy graag, maar hy is zelf gegeneerd. 't Is een heel makkelyk (ja al te makkelyk mensch) hy is slordig en als koopman niet soliede. Dit nu maakt den omgang makkelyk, maar wat hulp in geld aangaat ongemakkelyk.

Ik heb veel te doen.

Alles is weer anders geloopen dan ik meende. Ik had geld genoeg moeten ontvangen om zamen te blyven. Ik leg 't daarop nog toe. Gunst heeft niet, hy wil wel. Hoe het zy ik bedenk groote dingen en ben welgemoed. Houd jy je ook maar dapper. Jammer dat Meyer de boekverkooper op de Vygendam niet ryk is. Dat zou de flinkste medestander zyn die er te krygen is. Hy is entier.

XXX.

Dingsdag morgen 10—11 uur.

Lieve beste Tine. Gisteren zond ik u (gerekommandeerd) *f* 200 om te kunnen verhuizen, want de tyd van warmte en uitdampen komt aan. Nu kan het. Doe dus wat je goeddunkt. Ja, laat myn beste kerel eens visschen, maar informeer je eerst of het mag van verpachting. Informeer je ook naar aas, maar niet levend, geen wormen. Ik geloof week brood met een beetje kaas. Eigenlyk

vind ik 't niet pleizierig. Er is iets valsch in, maar als je hem dat opmerkt wordt hy sentimenteel en te week. Maar laat Nonnie ook iets doen. Ik stel je voor een man te huren met een schuit, maar neem dan ook de werkster mee om op Edu te passen en jy op Nonnie. Vind je niet? Ik ben er griezelig van, en toch vind ik het goed.

Wees nu maar niet meer verdrietig over de 50.— Je hebt nu voor 't oogenblik genoeg.

[Dek had eens, om haast te maken onaangeteekend, *f* 50 naar Brussel gezonden, die niet terecht kwamen. Uit dezen brief blykt dat dit in dezen tyd geweest is.]

Koop vooral wat kleeren, schoenen, enz. Dat kan immers nu? Maar maak vooral werk van 't verhuizen. Later zit je weer vast. Reken dunkt my by 't nemen van kamers niet op my. Dat maakt de keus makkelyker. Maar lieve ik wou zoo graag dat je weer een meid nam. Ik heb wel een beetje moed dat de positie beter wordt. Ik *zal* namelyk schryven. 't Is maar jammer dat Gunst schraal zit. Hy zou me graag duizenden geven, maar hy moet nu zelf er op uitsnuiven om geld te leenen. Hy wil graag, want op 't uitgeven van myn geschryf verdient hy evenveel als hy my geeft. Eigenlyk had ik hem *f* 1500,— gevraagd, maar hy heeft ze niet. Ik denk echter

wel, dat ik over een maand weer geld kan krygen, want hy is zoo bang als de dood dat ik by een ander zal gaan.

Ik heb nog altyd hoop gaauw thuis te komen. Maar moet gaauw weer hierheen om te werken. Ik heb een boel te doen. Heel veel! Zoodra ik kan zet ik een tydschrift op dat een magt in den staat moet worden. Eerst echter moet ik geld hebben om sommige dingen aftedoen die my drukken. Ik denk dat ik slagen zal! Wees niet angstig of ongerust. Ik wil werk maken alles te redresseren, maar niet door anderen. Ik moet zelf handelen. Je zult zien. Ik heb moed.

Ik kan Siet niet eens beschryven. Juist kryg ik een brief — ik heb hem nog niet gelezen. Zy is een flinke knappe meid. Zy behoort in 't plan dat ik heb, ik kan haar gebruiken, geloof my. Zy is de eenige persoon die ik gebruiken kan als hulp om te schryven. Dat moet je vreemd voorkomen maar 't is zoo. Ik spreek nu niet van verliefdheid of zoo iets, maar ik verzeker je dat zy als »klerk by de redactie van myn tydschrift« goud waard is. Zy is geniaal en heeft styl. Ik ken geen mensch die ik (al was zy nu een man en dus geen kwestie van iets anders) haar zou voortrekken om voor en met my te werken. Ik heb brieven van haar die my toonen dat zy de

eenige is wien ik over eenigen tyd zal kunnen zeggen: schryf jy dat maar! Hoe vind je dat in een meisje van 19 jaar. Myn tydschrift moet my magt geven en dan geld. Ik zal zeker slagen en de ministers etc. zullen beven, dat beloof ik je. Als Loudon my geantwoord had zou 't my een koopje geweest zyn. Wees gerust Tine!

Ik heb Siet's brief nog niet gelezen. 't Laatste woord is »groet vooral, vooral Everdine«. Zy is inderdaad innig voor u, geloof my. Ik verzeker u, 't is geen gemaaktheid. Zy heeft al de indrukken opgevangen die ik van u heb gegeven.

Hartje, ik heb geen lust in schryven. Ik wil komen! Wees opgeruimd en bedenk vooral een pleizier voor de kinderen. Wees niet gierig tegen hen. Och, die kleine kerel met zyn emmer voor de visch.

Ik hoop nu toch in godsnaam dat de *f* 200 terecht zyn gekomen. Men wordt angstig op 't laatst.

Ik heb den brief van Siet gelezen. Zy schryft heel hartelyk over u. »Ik houd dol van je, en »ga hoe langer hoe verder af van dien troep. »Heel gehecht ben ik er nooit aan geweest, myn »illusie was altyd geweest er uit te gaan. Groet »s. v. p. E. heel heel hartelyk, en zeg dat ik niet »flaauw ben, myn Abr. bloed (een droppeltje) zal »niet weer boven komen, ik hoop dat 't voor goed »weg is.«

En dan op 't slot weer: groet vooral Everdine.

Ik heb moed! 't Is wel weer niet geloopen als ik hoopte (in eens *f* 1500) maar ik zal 't wel klaren. Wees opgeruimd en neem vooral een pleizier. Kun je de rotten niet eens laten ryden? Wat zeg je van een toertje naar Waterloo? Daar gaat zoo'n mooye omnibus naar toe?

Maar ik voor myn smaak houd niet van die dingen. Slecht weer en mooi weer is even erg. Ik heb dunkt my nog liever slecht weer dan die hitte. Neen, 't is ook te vermoeyend met de kinderen. Doe wat kalms.

Dag beste Tine, dag lieve kinderen.

Over die verloren *f* 50 zal ik schryven in 't Eff. blad. Want het is telkens: God geef dat je de *f* 200 nu maar hebt. Dat zou waarachtig een bankroet wezen!

Kus vooral voor my de kinderen en zeg dat je 't voor my doet. O God, zorg toch dat ze niet vervreemden. Ik *wil* thuis komen.

XXXI.

Zaterdagmorgen 10—11 uur.

Lieve engel! Ik heb zoo even je brief van gistermiddag 4 uur.

Lieve beste, je vraagt my wat je kiezen moet.

Dat is zeer moeyelyk. Als dat quartier chaussée d'Ixelles je bevalt, zou ik dat goedvinden. 't Park kan je voor tuin gebruiken. Te Ruysbroek ben ik bang dat je zoo verlaten bent. Huur maar wat je goed vindt. Hoe kan ik nu decideren. 't Spyt me dat je 't my vraagt. Ik kan immers niet zoo goed oordeelen als gy zelve. Daar je nu toch antwoord wacht zou ik je raden... wel neen, ik kan je niet raden. Ik weet immers niet hoe je Ruysbroek gevonden hebt.

Lieve, wat breng je me in een moeyelyke positie. Dit is zeker, je moogt de maand Augustus niet afwachten om die dampen. Ik raad je aan Ruysb.... of dat quartier op de Ch. d'Ixelles. Eerst de gezondheid en dan verder zien. Maar als 't je nu te Ruysbroek aanstond....

Lieve, handel toch zelf!

Ik wou je nu graag telegraferen, maar wat? Ik zou je niets anders kunnen telegraferen dan: „doe wat je goed vindt!" en dit weet je toch al.

Ik ben opgeruimd, maar heb het drok.

Ik heb je vel 9 en 10 ook gezonden. Die zyn dus ook weg. 't Is infaam. Ik heb geen tyd. Ik denk u morgen weer te schryven. Ik ben weer in de war met myn thuiskomen. Ik zal 't je uitleggen. Ik verlang dol, maar ik denk dat het goed is hier te blyven om meer geld te krygen.

Als ik wegga is die kans kleiner. Ook moet ik schryven, dadelyk, met spoed.

Doe toch in godsnaam wat gy goed vindt. Hoe kan ik dat nu decideren? Ik vind het naar dat je op myn decisie wacht.

't Idee om hier te komen agiteert my. Ik vrees dat je — neen, neen, 't is hier veel te duur en te gegeneerd.

Huur in godsnaam wat en wees geduldig.

Ik begryp waarachtig niet hoe je my zoo kunt persen om met spoed te schryven over dat verhuizen. Dat had je nu op u moeten nemen. Hoe kan ik dat weten? Wees toch zelfstandig. Ik wil er nu niets meer van hooren voor je zegt: ik ben verhuisd! Kus de kinderen.

XXXII.

Vrydagmorgen.

Lieve beste hart! Ik heb je brief van dingsdag (je zou den volgenden dag naar 't bois de la Cambre gaan, wat my veel plezier doet. Nu had ik eigenlyk gehoopt van morgen een brief van je te krygen over die excursie. Ik ben eergisteren den heelen dag in gedachten by je geweest en ik zag de kinderen zoo in 't groen. Misschien kryg ik van middag een brief.

Lieve beste, hierby een portretje. Ik heb er

nog meer voor je, anders, maar ik moet nog hier houden daar ze als hulpmiddel moeten dienen voor een schilder die myn portret maken wil. Dat is de artiste op pag. [oningevuld] van de Minnebrieven.

Zyn meisje is een ware engel. Ik hoop dat je haar zult leeren kennen en ik ben zeker dat je haar het liefste kind vindt wat je ooit gezien hebt. Alweer een amourette, denk je? Och neen. Maar ik vind haar heel lief, dat is waar. Zy is naar myn inzien juist uw genre, eenvoudig en opregt.

Hy en zy halen my dikwyls af om te wandelen. Zy heeft geleden (door een bankroet van haar vader) en zy kan vertellen over tantes enz. net als jy over je grootmama. Als ze trouwen, zullen ze naar Brussel gaan en ons bezoeken. Hy is ook een zeer knap liberaal flink mensch en geheel artiste. Jammer dat hy wat fyner moest wezen in dehors.

Dat de uitgave der Minnebrieven zoo vertraagd wordt heeft zyn reden. Zy mogen niet verschynen voor het vertrek van de landmail. Gunst heeft op 't oogenblik geen geld om 500 ex. naar de Oost te zenden (frankeren landmail) en daarom wacht hy.

Je krygt waarschynlyk morgen het slot, dat al lang af is, maar op iets wachtte.

Siet is gister teruggekomen. Alles by 't oude. Zy smacht naar vryheid, en men maakt haar de aanhankelykheid aan my tot crime.

Theo is bedreigd met kostschool (ik zou 't juist goedvinden) als hy niet beloven wou van my afstand te doen. Hy heeft die belofte niet willen doen, en nu komt er toch niets van 't K. S. Ik gis om de duiten. Want al de ideen, deugd, principes etc. etc. van dat volk stuiten terug op geld.

Het meisje van dien artiste laat je altyd heel hartelyk groeten. Zy houdt veel van je zoo als iedereen. Zie je! Dat heb je nu toch voor een deel aan my te danken. Ieder die je kent vindt je zoo'n beste meid, maar die je niet kennen weten het alleen door my, en zy gelooven het, zie je!

Ik wacht met verzenden van dezen brief tot ik wat van je hoor.

Zaturdag morgen.

Ik heb je brief van gister. Ik ben heel bly met je verslag van 't pierewaaien. Die Edu schynt altyd iemand te vinden die hem helpt; eerst met hengelen, nu met roeyen. Ik vind heel prettig dat ze zoo'n pleizier hebben.

Ja lieve, ik heb het materieel heel goed. Die Mynhardt en alle huisgenooten zyn zoo als ik

't nog nooit gezien heb. Hy is inderdaad een der flinkste knapste fatsoenlykste menschen die ik ken. In stede van stuursch of styf is hy hartelyk. Kortom, wat dat aangaat kan 't niet beter.

Ik heb nog geld. Vroeger, als ik wel eens niet had, kon ik toch goed eten, ja zoo dat ik 't nooit beter begeer, en honderdmaal denk ik: ik wou hier graag met Tine en de kinderen eten. Namelyk by Weyer (Peter — Jonge graaf. Over Polen, je bent er een paar maal met my geweest).

[Het Poolsche Koffiehuis was alleen logement en café. Er werd niet gedineerd. Dek ging in dien tyd en jaren later veel eten in de Jonge Graaf, het tegenwoordige Café Suisse, dat vroeger aan Peter moet toebehoord hebben, maar waarvan in dien tyd Weyer de eigenaar was.]

Ik kan daar zoolang eten als ik wil, zonder betalen. Maar dat is nu 't geval niet. Ik heb nog geld. Materieel is alles dus zeer goed.

De hoofdzaak is dat ik door de gegeneerdheid van Gunst (de uitgever) niet myn doel bereikt heb. Hy wilde graag, maar kan niet. Hy en Meyer op den Vygendam zyn de eenige uitgevers die myn werken kunnen uitgeven, is 't nu . . .

[Tot zoover het eerste blaadje van dezen brief, het tweede ontbreekt. Maar op een los ingelegd papiertje staat nog].

Verleden zei iemand uit gekheid: wil je wedden om ƒ 100? — Ik zei: als Mynhardt voor my betalen wil. Hy zat te omberen en riep: Wel wis en waarachtig! Dit uit den mond van hem die my kent als logementhouder, is zeer goed. Ook is ieder van 't publiek hier beleefd en hartelyk. Maar buiten word ik hevig aangevallen.

XXXIII.

Zaturdag.

Lieve beste hart. Ik vind het zonde dat ik op je lieve heerlyke brieven zoo weinig antwoord. Ik heb je brief van gisteren. Je weet niet hoeveel jy doet door zoo te wezen met de kinderen en my zoo alles te schryven. Geloof toch dat jy meer doet dan geld verdienen. De brieven van jou werken zoo heerlyk op myn stemming, en 't is me een ware behoefte. Je moet maar denken dat je een nuttig werk doet door aan my te schryven.

Lieve beste, ik heb veel drokte. Niet zoozeer dat ik zooveel doe, als wel ik heb veel te peinzen. Ook moet ik letten op 't effect van de M.B.

Ik zal je één ding zeggen, en dan zal je begrypen wat my door 't hoofd maalt. Ik wil maar niet meer of minder dan voor millioenen schatkistbilletten uitgeven op Insulinde. Je begrypt

dat dit de moeite waard is my bezig te houden. Ik stuit op dagelyksche kleinigheden zooals altyd, maar ik heb moed en hoop.

Op 't oogenblik kan ik je nog geen geld zenden, maar ik denk er wel aan. Ik ben altyd verbaasd over je lang uithouden. Voor my is *f* 10.— *f* 1.—, en voor jou is *f* 1.— wel tien. Ik ben innig bly met je brieven. Ik leef veel tegenwoordig, intellectueel en moreel, dat begryp je, lieve, anders dood onschuldig.

Ik heb zoo'n aardigheid in Edu. Och hy zal Non versukkelen. Zou je denken dat Edu een baasje wordt? Ik heb hem wel eens voor te zacht aangezien. Ook moet je zyn baasspelen niet beoordeelen waar hy geen tegenstand heeft. Eigenlyk zou hy (in zekeren zin, niet in alle zinnen) met jongens moeten omgaan die hem tegenwerken. Maar dat kan later.

Hierby een allerliefste brief van Siet aan u. 't Spyt my dat ik volgens de gemaakte afspraak u haar brief niet mag zenden, die ze my schryft Je zou daaruit kunnen zien hoe zy getraiterd en mishandeld wordt. Die stiefmoeder sluit de deur op 't nachtslot en steekt den sleutel in den zak, omdat Siet niet wil beloven niet by my te gaan. Je hebt geen begrip van de kwaadaardigheid waarmee ik in die familie word aangevallen. Men

scheldt haar uit voor gemeene meid, canaille etc., en vertelt overal dat zy een gemeen schepsel is. Nu wil zy niet gedoopt worden en aangenomen. Je begrypt hoe 'n lawaai daarover gemaakt wordt. Heb ik je al geschreven dat ds. van der Goot by my geweest is. Háár dominé, die op de kathechisatie gezegd heeft dat zy even hoogmoedig was als haar oom E.

Siet is indedaad een knappe meid. Zy schryft aan my over 't geloof en de oordeelen der menschen. 't Is inderdaad aardig hoe flink zy (19 jaar!) die dingen by den naam noemt. Ik ben zeker dat zy bestemd is eene persoon te worden niet afhankelyk van een kruiyeniers huwelyk. Zy zal zeker in staat zyn zichzelve te helpen. Als zy nu maar eerst uit die malle styve belemmerende omgeving weg was.

Je schreef haar niets excentrieks te doen. Goed. Maar als jy alles moest aanhooren en ondervinden wat zy moet ondergaan, dan was jy al lang weg geloopen! Ik heb haar nu integendeel aangeraden niets toetegeven en zich flink te weer te stellen. Om je een bewys te geven hoe men haar behandelt, als zy in 't een of ander niet den zin van hare stiefmoeder doet (breyen, naayen enz.) dan verwyt men haar dat zy de kost niet verdient, dat haar vader voor haar werken moet

enz. enz. Ook dreigt men haar overal rond te vertellen dat zy een gemeene meid is (en dat doet men!)

Verbeeld je nu eens lieve, dat zy en ik ons goed hebben in acht genomen. Wy zyn zeer ingetogen geweest en alles wat er tusschen ons heeft plaats gehad is (zoogenaamd) fatsoenlyk. Wy hebben een keer of vier samen gewandeld, en tweemaal is zy by my op myn kamer geweest (zeer onschuldig en gewoon). Nu vertelt haar stiefmoeder en haar ooms, niet meer of minder dan dat zy een laaggevallen schepsel is dat heeren bezoekt op hun kamer en op eene manier die by elken vreemde 't idee maakt dat zy een h... is. Is dat niet infaam?

Siet is bepaald gecompromitteerd en niet om iets wat zy of ik gedaan hebben, maar om den laster van hare betrekkingen. Oom Koo is daarmee begonnen. Ik heb hem, en ook aan Siet's vader een brief geschreven die kras is. Ik zal 't je laten lezen. Ik heb er kopy van gehouden.

Het is onze pligt Siet te steunen, en let wel, ook onze finantieele positie niet verbeterende (ik hoop ja!) dan nog is er geen bezwaar by. Zy zal my helpen schryven en handelen. Zy is volkomen in staat my te steunen, ook uit een oogpunt van geld. Ik heb te veel te denken om veel

te produceren (ambachtelyk schryven). Honderdmaal op een dag komt het voor dat ik voel iemand noodig te hebben. »Noteer dit! Schryf op dàt. Werk dat uit!« etc.

Een vel druks van my is zooveel waard. Welnu, met Siet kan ik driemaal meer voortbrengen dan alleen. Ik zie haar in staat myn intieme secretaris te zyn. Ik wou dat ik je haar laatsten brief mogt laten lezen, je zoudt zien hoe flink ze reeds nu over Ideën weet te schryven.

Maar voorloopig moet zy lezen en zich oefenen. Daartoe is vryheid noodig en zy moet die vryheid eischen. Men verwyt haar dat zy by hare ouders de kost heeft. Juist, heeft zy geantwoord, daarom wil ik my bekwamen zelve die kost te verdienen, (geschiedenis van Thugater!)

Die arme Theo heeft zich laten bepraten zyn woord te geven dat hy niet by my zou komen. Ik vrees, ik vrees dat hy nu zal wegkwynen. Maar met hem is 't moeyelyker dan met Siet. Hy is pas 14 jaar en dus nog kind. Ik mag hem niet aanraden zich te verzetten. 't Is heel moeyelyk. Nu wordt hy verdrukt. Ik vrees voor hem.

Lieve hart, ik wou zoo graag dat je my permissie gaf van tyd tot tyd iets uit uwe brieven aan Siet te zenden. Durf je niet aan my overlaten wat mag en wat niet? Het zou haar goed

doen uit eeń oogpunt vạn levensopvatting. Zy zou daaruit zien hoe men edel en goed is zonder die fratsen van God, duivel, etc. Hoe vryheid gunstig werkt. Jou heele toon is juist zoo als ik haar wou laten lezen.

Maar als jy nu daardoor anders ging schryven dan beken ik dat het niet mag. Ook beken ik dat er dingen zyn die niet mogen getoond worden, dat voelt men. Maar byv. je schryven over de kinderen. Ik heb zoo even aan Siet een kort briefje geschreven (ze haalt die af by Meyer op den Vygendam, als ze uit mag of kan) en daarin schreef ik haar dat ik een brief van u had, en spyt voelde dien niet te mogen zenden.

(Nota bene, ik heb ook spyt dat ik haar laatsten brief niet aan u mag zenden).

Maar ik vertel haar van de kinderen en de phrase van Edu over »tenir parole!« (komiek!) Zie je zoo zyn er dingen die zoo aardig zyn. Ook dweept ze met u.

Hoor eens je bent een malle meid. 't Is zoo komiek dat je altyd zegt: één meer! En als ik een amourette heb (ik heb op 't oogenblik.... laat eens zien.... *vier*!) dan zal je altyd zien, dat het op jou slaat. Ik kan je stellig verzekeren dat Siet voor 't minst evenzeer op jou als op my gesteld is. En nog klaag je!

Ook Publiek houdt van je, en veel meer dan van my. En na jaren zal men in alle biographien wel zeker zeggen dat er uit alles blykt dat jy myn idole bent. Zie je dat zelf niet? En dan klaag je! Je bent een ondankbaar kind.

Zonder dat ik er aan dacht ben jy in de M.B. de hoofdpersoon geworden. Faber, de advokaat, merkte my dat op, (hy is heel fyn) hoe ik door de dichterlyke verheffing van Fancy, ù in de hoogte stak. (Dat is geheel natuur geweest en ik heb de waarheid gezegd als een kind of dronkenman.) Weet je hoe dat blykt? Fancy is met u eigen, intiem, identiek. Zy (de wil, de kracht, de energie en de fantasie) zy is met u vertrouwelyk, en my fopt ze. Voor u is zy bondgenoot, voor my meesteres. Voel je dat, lieve beste engel, myn Tine. Ik heb daaraan niet gedacht, maar 't is zoo. Fancy schryft u als gelyke, my als mindere. U zegt zy de waarheid, met my speelt ze.

O, nu zie ik dat er veel inzit. Meer dan ik wist. Maar als jy nu ooit weer klaagt dan ben je een kwaaye meid. Dan zal ik Edu, de sterke man, op je afzenden.

Och Tine, laat my maar altyd begaan, je zult er nooit iets by verliezen.

Je weet hoe al myne aandoeningen zamenloopen, gekheid en ernst, »zaken« en poezie, etc. Ik ver-

bind alles. Welnu, je moet begrypen dat ik in zekeren zin »jongeren« noodig heb die aan my gehecht zyn. Ik beschouw Siet in staat om als 't noodig was voor my te sterven. Dat hoeft nu niet, goddank, maar ons leven van roering begint eerst, in dien zin dat ik hoop dat de vuile kleine vervelende dagelyksche zorgen weldra een eind zullen nemen, en dat onze zorgen zullen worden overgebragt op grooter schaal. Dat lykt me. Maar daartoe heb ik steun noodig en hulp. Ik moet aanhangers hebben niet door tal maar door sterkte en »esprit de sacrifice« van belang. Laat my begaan, lieve engel. Kus de beste kinderen, ik verlang dol naar huis. Als ik 's avonds daaraan denk kan ik niet in slaap komen. Edu krygt een portret, en Nonnie ook, hoor. Ik zal al jelui portretten laten maken. Och ik verlang zoo, dag beste Tine, wees opgeruimd.

XXXIV.

Lieve beste Tine, ik heb zoo even je brief van gister. De vorige van u was gedeeltelyk aan Siet. Ik heb hem aan haar gegeven, zy is er heel bly mee. Maar lieve, ik zelf zeg nu dat het geven van uwe brieven aan haar niet mag, want ik heb in dien brief heel duidelyk meenen te merken dat je anders schryft en dat mag natuurlyk niet.

Ik zal 't dus niet weer doen, reken er vast op. Waaraan ik dat gemerkt heb? Wel, myn laatste brief was toch heel hartelyk, niet waar? Nu schryf je ook wel hartelyk, maar ik verbeeld my toch niet zoo als anders in antwoord op myn brief zou geweest zyn. Ik zal dus dat niet weer doen, want ik wil uw schryven niet missen.

Ik ben vreesselyk en peine dat ik niet naar huis kan, ik wil absoluut, ik ben er zenuwachtig van. Je moet begrypen dat het niet voor 't reisgeld is, maar ik wou hier afbetalen, en dat bedraagt nog al veel. Gunst heeft niet. Hy doet wel moeite om te krygen, maar de eene week verloopt na de andere. Ik ben er moe van. Nu ben ik reeds by hem in schuld, dit maakt 't my moeyelyk by anderen te gaan. Er gaat geen dag voorby, dat ik niet weer op de eene of andere wys wat bejaag. Dan heb ik wat hoop, en dan weer niet, zooals gewoonlyk.

Ik verlang dol naar huis, en heb ronduit aan Gunst gezegd dat ik niet voor hem wil werken voor ik thuis ben geweest. Dat was dan ook de afspraak.

Behalve myn innig verlangen om thuis te komen is er nog een reden die gewigtig genoeg is. Ik moet my eigenlyk hier niet zoo laten zien. Had ik een particuliere woning dan was 't wat anders

maar in zoo'n logement en koffiehuis waar ieder kan inloopen, word ik te veel bekeken. Ieder spreekt my aan. Ik heb er puur last van en dat deprecieert my.

Ik doe niets dan practiseren hoe ik moet weg komen en dat maakt dat ik geen lust in schryven heb.

Van de impressie van de minnebrieven kan ik je nog weinig zeggen. In een haagsch courantje vraagt men: wat ik toch wil? Ik vind die vraag stom. Ik zal voorloopig niet antwoorden.

Ik verwacht hevige aanvallen, dat begryp je. Je begrypt dat ik kwaadaardige vyanden heb, maar dat is niets.

Siet is my trouw, maar dat is wezenlyk niet ligt! Want je hebt geen begrip hoe men my in die clique aanvalt. Zy is nu op een standpunt van verzet. Je moet weten dat men haar na tallooze pogingen om te beloven dat zy niet by my komen zou, eindelyk heeft opgesloten, omdat zy ronduit gezegd heeft dat ze geen afstand van my deed. Ook hecht zy innig aan u. Zy walgt van haar omgeving en wil by ons komen zoodra het kan. Zy is zoo geresolveerd dat zy gedurig denkt aan wegloopen.

Nu moet je weten dat die stiefmoeder aan Theodoor eene belofte heeft afgeperst dat hy niet naar

my zou toegaan onder bedreiging dat hy naar een kostschool zou moeten (daar had hy tegen, voornamelyk omdat hy er tegen op zag van Siet te scheiden.) Ik heb hem door Siet laten zeggen dat dit verkeerd was, dat ik een kostschool goed vond. Nu heeft hy ronduit gezegd dat hy zyn woord terug nam, en morgen gaat hy naar 't kostschool (by Nymwegen.)

Sedert eenige dagen heeft Siet in zooverre door fermiteit gewonnen, dat zy (in 't behoorlyke) uitgaat als zy wil, zoodat wy nu een paar maal hebben gewandeld. Als zy dan thuis komt wordt ze uitgescholden voor gemeene meid etc. etc.

Catharina is in den Haag geheel verkneed, en huilt over de verdorvenheid van Siet, ofschoon zy vroeger, even als Siet nu, klaagde dat haar vader zoo flaauw en vervelend was. Je hebt dan ook geen begrip van die gêne, die dorheid, die verveling.

Siet is opregt en trouw, dat moet men toch apprecieeren. Ze is een lieve hartelyke meid, maar vurig van belang. Ik weet wel dat dit u niet aantrekt maar my wel, en ge zult toch regtvaardig wezen in 't oordeel daarover niet waar? Zy is zeer gesteld op uw oordeel en vraagt by eene opinie of indruk gedurig wat jy daarvan zeggen zou. Ja, ik ook wilde dat zy by u kon zyn, en

als 't eenigszins kan (geld!) wou ik dat bewerken. Ik denk dat de vader op 't laatst wel zal toegeven als hy ziet dat zy volhoudt.

Siet heeft ronduit gezegd dat ze my wil toebehooren, niet om my pleizier te doen, maar uit eigen wil, mits gy 't goed vond. Ja zy is zoover gegaan te zeggen dat ik het u vragen moest. In dat vertrouwen vind ik veel liefs. Maar ik heb haar gezegd dat je alles begreep en haar niet zou minachten al vond je 't niet goed, doch dat ik niet verwachtte dat je 't zoudt aanraden. Dat kan ook niet, en ikzelf vind het niet goed voor ik zeker weet dat wy goed voor haar kunnen zorgen.

Heel goed dat je zooveel pleizier neemt als maar mogelyk is met de kinderen.

Ik tob vreesselyk om thuis te komen. O dat vervloekte geld. Ik kan niet weg (fatsoenlyk) zonder hier te betalen. Ik ben zoo dikwyls te leur gesteld dat ik niets meer durf zeggen, maar als ik denk aan naar huis gaan ben ik bedroefd.

Houd u goed, ik doe het ook. Schryf my goed hartelyk. Ik zal 't niet meer laten lezen.

XXXV.

Woensdag. [September?]

Lieve beste tine. Ik heb je brief van Maandag

morgen met 't relaas van de »plaisieren« op Zaterdag en Zondag! Heel lief. Och, dat doet me zoo goed. Je schryft alles zoo lief, maar beste, als 't je misschien te lastig valt alles zoo minutieus te beschryven, moet je 't niet doen. 't Is waar dat het voor my een innig genoegen is alles zoo na te gaan wat je doet met de kinderen, maar 't moet je geen taak wezen, hoor! Denk ook nooit dat het my niet interesseert omdat ik niet op alles antwoord. Ik heb drokte om een doel te bereiken.

Ik zal je eens vooral uitleggen hoe. Ik wil een som geld hebben om my te kunnen roeren. Nu wil Gunst dat heel graag geven, maar 't moet by elkaar gebragt worden. Tot nog toe, in plaats van te slagen, heb ik (en meestal met moeite) alleen kunnen gedaan krygen dat ik telkens zooveel kreeg als op 't oogenblik noodig was (byv. die laatste bezending van f 100 op ult°. Augustus). Dit is nu wel in zoo verre goed omdat we nu eenigen tyd lang niet in angst zitten, maar ik wil een paar duizend gulden hebben om een en ander te regelen (tantes, den Helder, enz. enz.) Dan zou ik thuis komen en met u bespreken ons eens voor al ergens interigten, dat ik voor goed het gouvernement ging aanvallen (niet zoo gedurig op de schop zittende

als nu). Ook wil ik niet van hier gaan zonder 't logement royaal te betalen. Daartoe alleen is f 400.— noodig. Men zou my wel laten gaan zonder betalen, maar dat wil ik niet. 't Is juist van belang dat die Mynhardt my later weer met genoegen ziet aankomen. Ik heb dan ingeval van nood altyd een refuge. Ik laat nu in 't midden of ik slagen zal in de begeerde f 1 of f 2000. Beloften genoeg! Maar als ik weg ga lukt het zeker niet! Voor een of twee dagen thuis komen vind ik vreeselyk hard.

Effect van de MB heb ik nog niet. Ik begryp dat de publieke opinie bang is. Ik gis dat men my noch durft byvallen noch afvallen, en middenweg is onmogelyk. Men is schuw. Ook verwacht ik eerst komplete byval over eenigen tyd. Men moet ze meer dan eenmaal gelezen hebben. Er is hier en daar diepte in die 't gewone publiek niet begrypt, en zelfs de anderen ook niet dadelyk. De MB is een werk dat commentaires noodig heeft, even als de Faust van Göthe. Zoo iets kan niet dadelyk gegouteerd worden. 't Is te vreemd, zie je!

Nu, ik denk dat recensenten etc. dat voelen, en zich zelf wantrouwen. Ook hoort er in zekere mate courage toe my aan te hangen, en courage is zeldzaam.

Als ik slaag om f 1000 of f 2000 by elkaar te krygen, weet ik precies wat ik te doen heb, en geloof in staat te zyn een radicaal eind te maken aan onze ellendige positie. Het ergste is dat Gunst zelf achteruit is en moeite heeft zich staande te houden. Hy wil even graag als ik, want hy verdient op myn geschryf genoeg om zich te redresseeren. Andere boekverkoopers, die meer geld hebben, willen ook wel wat de speculatie aangaat, o heel graag! maar zy durven niet alles uitgeven wat ik schryf. De een is bang voor klanten die hy zou verliezen, de ander draagt een witten das en is ouderling, enfin 't is droogstoppelary. Meyer op den Vygendam zou ook graag willen maar heeft ook geen geld. Ook hy heeft moeite zich boven water te houden omdat hy overal door de vromen wordt tegengewerkt. Hy heeft namelyk even als ik openlyk verklaard dat hy geen Christen is. Ik ben met hem zeer bevriend.

Al de combinaties mee te deelen die ik gedurig maak om te slagen, zou te lang duren. 't Is net als iemand die in een byt ligt, en zich wil opwerken aan den kant die gedurig afbrokkelt. Maar ik geef niet op, dat begryp je!

Ik dank je wel voor je laatsten brief. Ja, ik weet wel dat je hartelyk voor Siet zult wezen,

vooral als je hoort wat ze om my heeft moeten uitstaan.

Toen ik verleden een vry brutale brief van Fuhri kreeg heb ik geantwoord: Ik begryp best dat je graag je geld hadt. Ik wou ook graag dat de natie en zekere personen die my oneindig meer schuldig zyn my betaalden. Maar 't is onbillyk dat ik nu zulke brieven moet ontvangen, en al die anderen doen maar net of 't hun niet aangaat. Ik verwys u by dezen tot den heer Van Twist. Zeg hem dat 't zyn schuld is dat ik word beschouwd als kwade betaler en dat hy doorgaat voor een fatsoenlyk man enz. enz.

Ik hoor van terzyde dat Fuhri myn brief aan D. v. T. getoond heeft, waartoe ik hem ook uitnoodigde. Ik heb geen antwoord gekregen, en als men weer maant doe ik 't weer.

't Is inderdaad onbillyk dat al dat volk rustig leeft, en dat wy zoo te tobben hebben.

Ik ben niet bang ten slotte te zullen slagen. Gelukkig is er nu op 't oogenblik geen angst, en ik heb wat vryheid van geest. Hoe onafhankelyker ik my voel hoe beter.

Ja, als ik thuis kom zal ik met Non wandelen, dat beloof ik haar. Zeg haar dat, en zeg toch vooral aan de kinderen dat papa [dit laatste woord doorgehaald] dat DEK graag komen wil, maar nog

niet kan. Hoor eens, dat jy je hebt laten mama-iseren is jou zaak, maar ik ben er op gesteld dat ze my Dek noemen. Ik vind dat veel hartelyker. Ik begryp niet hoe je er tegen kunt wezen dat de kinderen je Tine noemen. Ik vind het lief, zacht en zoo vertrouwelyk.

Siet schryft my dat zy morgen middag met my zal wandelen en Cath. mee verzoeken! Juist omdat C. zoo vervelend lastig is. Ik heb C. nog niet gezien na hare terugkomst uit den Haag. Zy ontwykt my uit vrees dat ik haar de waarheid zal zeggen, en daar is veel kans op.

Dag lieve beste Tine. Ei, je klaagt over myn brief, en wist je dan niet hoe slecht jy gedaan hebt met je klimop-historie! Dat is valsch.

Dag kinders. Dag beste Non en Edu.

Tine, wees opgeruimd en soigneer je goed, zal je? Dag beste kind, myn Tine! Wees vrolyk!

XXXVI.

Woensdag.

Lieve beste hart! Ik heb een paar dagen gewacht met schryven. Ik wachtte zooals altoos op iets goeds, op eene beslissing (ik weet nog niets). Bedenk altyd dat gy beter schryven kunt dan ik. Uw schryven over de kinderen en over onschuldige pierewaayerytjes doen my altyd genoegen,

en myn getob en gewurm is vervelend. Ja zelfs 't is niet eens goed dat ik altyd alles vertel, dat dan ook onmogelyk is. Dagelyks heb ik andere indrukken, andere uitzigten. Telkens verandert myn stemming en je weet zelve hoe ellendig 't is als er brieven weg zyn met hoop als 't dan weer tegenslaat. Ook 't omgekeerde is zoo verdrietig. Als ik vandaag slecht gestemd ben en ik schryf in zoo'n bui ga jy weer dagen achtereen gebukt onder zoo'n stemming. Je weet zelve hoe ik my haast (als ik iets wezenlyk goeds heb — de hoofdzaak is helaas altyd geld —) hoe ik my dan haast je dat mee te deelen.

't Is bitter verdrietig dat Gunst geen geld kan krygen. Het ergste is dat ik aan hem vast ben, door 't geen hy my successievelyk heeft weten e bezorgen. Dit maakt het zoo moeyelyk by anderen te gaan, en toch heb ik geld noodig. 't Loopt in een kring rond. Ik moet geld hebben om te kunnen werken, en eigenlyk zou ik moeten werken om geld te krygen. Dat valt my op 't oogenblik moeyelyk, want ik wil en moet eerst naar huis. Ik ben geagiteerd als ik aan u en de kinderen denk. Ook verveelt 't my hier. Ik wil weg.

Om je nu al de pogingen te beschryven die ik uitdenk en in 't werk stel, is onmogelyk. Je weet hoe 't daarmee gaat. Ik loop en zit

heele dagen te denken. Als er wat lukt haast ik my 't u te doen weten. De hoofdzaak is: ik wil naar huis. Begryp nu dat ik daarvoor noodig heb 10. hier afbetalen (anders sny ik my eens vooral 't terug komen af) en dan nog wat in de hand om thuis niet dadelyk in nood te zitten. Maar ik heb toch hoop, wees maar niet verdrietig.

Uw verlangen naar 't effect van de minnebrieven is natuurlyk. Maar men is bang. In een haagsch voddig blaadje word ik hevig aangetast, doch in de Utrechtsche en Middelburger Courant verdedigd. Ik zend u die. Maar let eens op hoe de Utr. en Midd. Couranten die alles zaamgegenomen voor my zyn, gedurig door reserverende tusschenzinnen zich trachten te dekken en daardoor juist bewyzen wat de middelburger zegt: »de dag is nog by lange niet aangebroken dat men zich durft neerzetten tot het rustig opmaken der conclusiën.«

(N.B. 't is geen kleinigheid zóó te schryven dat recensenten die anders nog al verwaand zyn hun oordeel niet *durven* uitspreken !)

Maar begryp nu dat juist die weifeling, die vrees my sterk maakt. Als de minnebrieven geen diepen indruk maakten zou men zoo bang niet wezen er over te spreken. Ten slotte barst het

toch los. Zoo iets moet broeyen. Men begreep den M. H. (die veel eenvoudiger is) in 't begin ook niet. (Ik heb in de Midd. C. ††† gezet waar de recensent een tusschenzin of reserve gebruikt! 't Is komiek!)

Maar nu kreeg ik gister avond een briefje van Gunst waarby hy 1°. my 't manuscript aanbiedt van eene recensie voor den Dageraad, zeer gunstig, doch ik vind er weinig talent in, en de schryver dwaalt te veel af op terreinen die eigenlyk de minnebrieven niet raken. Enfin! Maar gunstig is het. Als 't gedrukt is zal ik je dien Dageraad zenden. 2°. Schryft hy my dat men in Rotterdam van plan is een adres aan de 2de Kamer te rigten om haar te wyzen op den M. H. en de Minnebrieven. De steller zal zyn de heer I. T. Dutillieux.

Meer weet ik er niet van. Ook niet wat dat zal kunnen uitwerken. Maar een ding is zeker als dat gebeurt dan komt zoo'n adres in de couranten en de minnebrieven moeten dan overal besproken worden, en er zal roering komen.

Maar alles geeft my minder dan op 't oogenblik: geld! Als ik dat heb zal ik zelf wel de noodige roering maken.

Alles wat je my schryft over de kinderen doet my innig aan. Ja, heerlyk om Edu de gymnastie

te laten leeren, 't is het nuttigste wat er is. Maar kan men die lessen bywonen? Ik wou dat je eerst zag hoe het gaat. 't Spreekt vanzelf dat we die fr. 12 's maands er graag voor over hebben. Waar alles vandaan komt komt dat ook vandaan. Weldra zal er meer noodig wezen voor 't lieve kind. Ja ik hoop ook dat we gaauw middelen zullen hebben om te beginnen met muziek. Non moet later ook gymnastie leeren. Maar, hoor eens, ik wou graag voor Edu begint nog zyn naveltje eens laten onderzoeken, ik heb nog altyd vrees dat daaraan iets mankeert. Ik hoorde verleden dat zoovele kinderen navelbreukjes krygen omdat de streng te kort is afgeknipt. Dat . . .

[Hier breekt dit velletje papier af; een aansluitend stuk heb ik niet gevonden.]

XXXVII.

[Een half vel postpapier midden uit een brief. Zonder begin en zonder slot.]

. . . dat zy toch hoopt dat ik gaauw naar huis zal kunnen gaan om by je te wezen. Dit is nu geen GETUIGE die ik inroep, hoor. Maar 't is waar dat ik bedroefd ben als ik er aan denk. Ik moet het tusschenbeide kunstmatig op zy zetten.

Ik heb geen lust in werken. Ik wil eerst naar huis. 't Is wel verdrietig.

Ik loop tegenwoordig gedurig te peinzen. Had ik na de minnebrieven niet regt op wat rust en genoegen?

Die Veenstra maalt me om dat geld dat hy me verleden jaar heeft voorgeschoten. Die man heeft in een jaar 300 à 400 duizend gulden gewonnen! Begryp je hoe 't mogelyk is, dan my na 't lezen van de minnebrieven om geld te vragen? 't Gaat myn begrip te boven.

Fuhri schreef ook onlangs, ik heb hem verwezen naar Duymaer van Twist, maar later heb ik er weer niets van gehoord.

Als ik naar myn gemoed te werk ging, liep ik in eens naar de spoor, maar wat zou ik beginnen als ik zonder geld thuis kwam? Begryp nu nog eens, ik kan hier zonder betalen nog wel wat blyven, maar als ik wegga zonder betalen, zou ik niet kunnen terug komen. Waar zou ik dan heen? Ik moet eerst geld hebben. Ik wil schatkistbiljetten op Insulinde uitgeven. Maar ook daartoe is geld noodig, (graveren, drukken etc.). Ook moet ik daarmee nog wat wachten, want je begrypt dat dan alle kans op 't verzamelen van een derde party voorby is. Zoodra ik dat doe is heel Holland tegen my.

Ik wurm en peins den heelen dag. Ik weet wel wat ik doen moet, namelyk ik moet geld schaffen,

en dat zal ik doen. Maar ik zit in den brand met de wyze hoe. Ook vooral is dit de zaak, ik wil niet hier zyn als er eene oproeping geschiedt, dat hindert my. Dus om die oproeping te doen moet ik eerst geld hebben om weg te komen.

Ik ben regt bly dat je brief zoo opgeruimd is dat doet my altyd goed. Kus de beste lieve kinderen. Bedank Edu en Non voor hun kleine briefje. Dag myn beste Tine. Jufvrouw Koopman (de verloofde van myn schilder) is naar Haarlem. Dat is een engel van een meisje. Zy groet u altyd hartelyk. Zy begrypt en gevoelt alles. Dag lieve beste Tine. Als ik geld heb kom ik dadelyk, dadelyk. Ik kan 't niet uithouden.

XXXVIII.

Vrydag morgen.

Lieve beste hart! Gister ontving ik uw brief van Woensdag. Je schryft heel lief over de kinderen, maar beste, hoe kom je er nu aan om grieven tegen my te hebben? Ik weet niet of 't plagen is of ernst, maar het hindert my wel. Je zou 't ook niet geschreven hebben als je wist wat ik te tobben heb. Als de menschen afgesproken waren my te sarren en te plagen kon 't niet anders wezen. Ik ben zenuwachtig en moe. 't Is waar dat Gunst 't niet kan helpen dat hy

my niet zooals de afspraak was, aan geld heeft geholpen, maar het bouwen daarop heeft my veel kwaad gedaan. Ik zou na afloop der minnebrieven *f* 1500 ontvangen, ik had myn logement en nog vele andere dingen daarop uitgesteld. Ook zelfs de inhoud (en 't slot vooral) van de M.B. was daarop gebaseerd. Na de M.B. heb ik moeten wachten van dag tot dag. Telkens werd ik uitgesteld, maar altyd met de vaste toezegging dat het gaauw zou geschieden. Ik wachtte, wachtte, deed niets dan wachten. Ik verzuimde te denken aan andere maatregelen, deed intusschen niets. Nu eindelyk is er gebleken dat Gunst niet kan. De menschen die hem geld hadden toegezegd kunnen of willen niet. Intusschen is myn logement razend opgeloopen. Mynhardt heeft geld noodig. Ook aan andere kanten heb ik verbindtenissen moeten aangaan. Dat valt nu alles over my heen. 't Zou een heel werk wezen u telkens en gedurig al myn pogingen te beschryven, hoe ik dan gedurig wat hoop heb, en hoe die telkens wordt verydeld. Ik ben innig bedroefd. Ik wil naar huis, en kan niet. Ik zou wel het geld voor de reis kunnen krygen, maar wat zou uw en myn gevoel zyn als ik thuis kwam zonder geld, en dus den volgenden dag weer zou moeten vertrekken om daarvoor te zorgen. Bovendien ik heb (in

't vertrouwen op Gunst) altyd aan Mynhardt gezegd dat ik Amst. niet zou verlaten voor ik betaalde. Myne rekening is nu *f* 530!

't Ergste is dat ik nu niet zooals myn plan was de M.B. kan vervolgen. Ik had gemeend wat rust te nemen by u, en dan my 4 of 6 maanden lang rustig aan 't werk te zetten. In plaats van rust om te werken heb ik al dien tyd niets gedaan dan tobben van dag tot dag. 't Is wel hard!

't Effect van de M.B. kan ik eigenlyk niet beoordeelen. Men durft niet. Vorder toch in godsnaam niet dat ik u alle de indrukken meedeel die ik daarvan ontvang. Je kunt zelf begrypen dat de menschen van de godsdienst kwaad zyn (van Straten ook). De andere durven niet. De Dageraad geeft een artikel (zoogenaamd gunstig) maar de schryver spreekt voor $^7/_8$ gedeelte over heel iets anders dan over de minnebrieven. 't Leeskabinet zegt dat men 't er toch voor houden moet dat alles waar is wat ik zeg, want dat niemand my durft tegenspreken. De Midd. Courant heb je gelezen.

Maar dat is alles de zaak niet. Je dringt zoo aan op 't effect van de minnebrieven en daarom schryf ik je dat, maar de eigenlyke zaak is dat ik geld moet hebben. De minnebrieven moeten later effect doen.

't Is weer een treurig teeken dat dat stuk uit de kaapsche Courant (Handels en Eff. blad) door geen enkele Courant is overgenomen, althans wat ik weet. 't Schynt de taktiek te zyn om te zwygen. Publiek doet me denken aan Jan als hy op de lippen byt.

Uw grieven en uw klagt dat je niets verdient, geld namelyk, doen me zeer. Je doet meer dan ik, en die zucht van uwe zyde om geld te verdienen klinkt my als een verwyt.

Ik doe wat ik kan, en naar ik geloof meer dan één mensch zou kunnen. Ik ben dood af. Blyf me dus in godsnaam weg met uwe grieven.

Ik heb heimwee naar huis en 't slaat me zoo in 't bedroefde dat ik er om schrei. Plaag en dring me dus niet. Je zegt zeker dat het gekheid is, — welnu, ik ben niet in een stemming voor gekheid.

Het groote publiek begrypt de minnebrieven niet. Voor een dag of vier was ik te dineren by een heer van Hall (een neef van den gew. minister die met eene freule Schimmelpennink v. d. O. getrouwd is) hy leeft met eene maitresse, eene duitsche. De oorzaak der invitatie was door den M. H., maar de minnebrieven had ze nog niet gelezen. Ik zond haar een exemplaar. Den volgenden dag kreeg ik een briefje, ('t is duitsch). Ik zend

het u toch. Tracht het te lezen, dan zal je zien dat dit arme duitsche meisje, eene maitresse! de hoogte of strekking al dadelyk weer beter heeft begrepen dan dat gemeene triviale domme holl. publiek. Zy geeft een weerklank op het kruislied, zy voelt althans de diepe smart die zich daarin lucht geeft — en 't Leeskabinet, dat *NB. voor my is*, zegt dat er in de minnebrieven zulke aardige vertellingen voorkomen!

O, ik ben innig innig verdrietig!

Het stukje van dat Duitsche meisje is wat wild, wat schwärmerisch, maar 't toont in alle geval, dat zy de smart begrypt, en die stupide hollanders praten van aardige vertellingen.

Ik wou zoo graag dat je haar een briefje schreef. Maar voorschryven wil ik het je niet. Heb je na 't lezen van haar stukje niets in je gemoed om haar te schryven? Ik denk ja! Zy is heel gevoelig en gaat gebukt onder hare positie; een hartelyk woord van u ten bewyze dat ge hare sympathie voor u en my op prys stelt zou haar goed doen. Ik vind dat ze 't wel verdiend heeft. Zy dweept dan ook met u, dat trouwens algemeen de indruk van den M. H. en van de minnebrieven is. Overal vraagt men naar u! Maar ook dat is by sommigen huichelary. Het is om my te beschuldigen dat ik zoo'n lieve edele vrouw ongelukkig

maak, dat heet, het is om een pretext te hebben om geen handen uittesteken! Ik heb geen woorden voor myne minachting van 't hollandsche volk, 't is vee!

Ik zou je wel willen helpen aan dat briefje voor dat meisje, maar ik ben moe.

Och myn beste Edu met zyn gekke praatjes. Ik ben zoo bedroefd als ik aan huis denk. Schryf me toch geen plagerige brieven. Als ik nu maar goed wist dat het gekheid was, maar ik geloof altyd dat er ernst achter zit. Je zegt TOEN had je my lief! Dat is niet lief van je.

Siet is lief en hartelyk. Van de week moet ze haar examen doen als hulponderwyzeres. Ik heb verzuimd u een brief van haar te zenden die al 10, 12 dagen by my ligt. Theodoor is kwaad dat men hem op zulk een lam school heeft gedaan. Hy schryft me dat het onderwys er slecht is en de omgang ellendig. Dat is nu alles voor myn zedelyk welzyn, schryft hy. O, die ouders.

Kus de beste lieve kinderen. Ik kan er niet aan denken. 't Is niet voor niet geweest dat ik zoo'n gedrukt gevoel had, toen ik ditmaal van huis ging, 't lag me op de leden dat het zoo lang zou duren. Ik weet niet hoe ik 't nog zoolang heb uitgehouden. Dag beste Tine, dag myn kind. Wees niet verdrietig dat ik niet altyd dadelyk

schryf. 't Is me zoo hard je altyd te leur te stellen. Als ik wat goeds heb, schryf ik dadelyk, dat weet je wel.

Toen ik ditmaal van huis ging had ik zoo'n tegenzin om te vertrekken. Het scheen my op de leden te liggen dat het zoolang duren zou. Ik kwam in Rott^m. aan met weinig geld. Tehuis was ook niet veel. Welnu, de opgave is gedurig geweest u daar, en my hier staande te houden. Dat doel is met moeite gedurig bereikt, maar radicaal herstel heb ik nog niet kunnen bewerken. Dat ik zoo tegen 't vertrek opzag was zeker uit vrees voor 't vast vriezen, en dat is nu juist zoo gebeurd.

Enfin, ik heb altyd hoop, maar ik ben verdrietig dat ik u niet iets bepaalders kan schryven. 't Is zoo beroerd dat G. niet kan. Hy wil wel, maar daar hy zelf achteruit is, heeft hy geen crediet, — dat is de zaak.

[Deze brief aan Tine is de laatste waarin over de Minnebrieven gesproken wordt. Een kleine aanwyzing (het examen afnemen) doet my vermoeden dat hy in Oktober geschreven is.

Meer brieven, die ik met eenigen grond in dezen tyd zou kunnen rangschikken, heb ik niet. Ik gis dan ook, dat MULTATULI kort na den vorigen brief aan zyn verlangen om naar huis te gaan heeft kunnen voldoen.

Zeker weten wy door zyn »Aan den Uitgever", waarmede het eerste deel van »Vryen Arbeid in N.-Indie" eindigt, dat hy den 11den January 1862 te Brussel was.

Tot besluit van dit deel volgen nu de brieven die MULTATULI aangaande de uitgaaf van de Minnebrieven aan den uitgever van dit werk, den heer Gunst, schreef.]

Aan den Heer F. Gunst,
Oprichter van het tydschrift »de Dageraad«
eerste uitgever van de Minnebrieven.

XXXIX.

Zondag morgen [zonder datum.]

Waarde Gunst!

De Heer Weytingh schreef my bygaand briefje. Scrupules!

Gister avond liep ik by hem en las hem de Inleiding voor myner »brieven aan Fancy« en de Heer Brave zei ronduit, dat hy dàt niet kon uitgeven.

Ik verwachtte dat. Het is voor een gewoon boekverkooper te forsch. Voor u of voor Meyer zou 't goed zyn en ik beloof u groot debiet.

Nu hebt ge op 't oogenblik geen geld. Goed. Maar kunt ge 't niet krygen? Geloof my, dat het ook voor u niet alleen een goede daad is, maar een goede zaak.

Noem my Grietje, als je van die brieven aan Fancy minder dan 2000 exx. verkoopt. Ik wil dat

ze 't koopen. Maar er is dadelyk geld noodig. Ziet ge er geen kans toe? Leen, beloof winst. Daarvoor doen de menschen veel.

Hartelyk gegroet van

tt.

Douwes Dekker.

Ik begryp toch niets van uwen handel. Zie eens. Als een koopman noodig heeft *f* 400.— om kontant wat koffy te koopen, die veel winst zal afwerpen, kan hy dat geld dan niet krygen?

Zeg aan den geldschieter, dat gy een goede zaak misloopt, als ge 't geld heden niet hebt.

Ik geef u myn woord, dat ik na 11 Juny myne »brieven aan Fancy« niet voor *f* 1000.— geef.

XL.

Waarde Gunst.

Ik heb u eigenlyk niets te zeggen, maar ik wil ongevraagd op schrift herhalen, wat ik u zeide: »Ik dank u hartelyk, voor uw vertrouwen. Ik zal u 10 vel copy leveren en spoedig. De titel is »Brieven aan Fancy« of liever eenvoudig:

»Minnebrieven

door

MULTATULI«.

*Minne*brief wil zeggen: myn intiem oordeel over

de meeste zaken van menschkunde, Chr. dom. Ind. huishouding, letterkunde etc. 't Zal een arabesque wezen van aandoeningen.

Als gy over 4, 6, 8, of 12 maanden in gemoede verklaart, dat gy schade hebt geleden door uw lief vertrouwen van heden dan blyf ik voor die schade uw schuldenaar. Hartelyk gegroet.

tt. Douwes Dekker.

10 Juny 1861.

Kom niet by my. Ik sluit my wat op.

Ik wil, dat ze myn minnebrieven koopen.

Dat ik den titel verander, is omdat ik Fancy laat antwoorden en 't dus geen brieven zyn uitsluitend aan haar.

Ik stel u voor, maar dat is uwe zaak om dadelyk werk te maken van de uitgave.

't Publiek verwacht een schandaal in gewonen zin. En zeg vooral niet, dat het meisje waarmee ik boeleer myne fantaisie is. Dat blyft het geheim der denkers.

Laat me maar begaan. Ik wil, dat men myn minneliedjes en brieven in den aanvang verkeerd begrypt. Ik wil dat men zegt: och, die arme vrouw! En ik hoef goddank niets te verzinnen, want ik heb indedaad allerlei Fancies en fantaisiën.

't Is myne zaak en niet die van 't publiek of myne fancies, vleesch en been hebben.

Lees eens dien tydspiegel, waarin ik betoog, dat ik niet schryven kan. Daarin komt Fancy even voor.

XLI.

Waarde Gunst!

Hartelyk dank voor uwen lieven brief. Ik heb wel veel verdriet maar ook veel genot.

Gister had men ergens kwaad van my gesproken en twee jonge meisjes waren schoon van verontwaardiging omdat men my had uitgescholden. Twee fancies! Zoo iets verheft en sterkt. Zoo ook uw brief. Hartelyk dank op 't oogenblik voor uw aanbod. Ik heb nog niets noodig; maar als het moet, zal ik het u zeggen.

Ik ben drok aan 't werk. Morgen krygt ge copy. Ik moet namelyk alles overschryven. Uit myn gevomeerde redactie kan hond noch kat wys worden. Dan zouden de zetters vloeken en ik heb last van de moeielyke correctie.

Morgen copy. Ik heb pleizier in de zaak. Groet den Heer E.

Ik heb S. [Stamkart] niet gezien. En dat is zeer goed. Daar ik uit het woord »telegraphe-ren« opmaak dat zyn protégé buiten de stad

woont, denk ik dat hy daarheen is om zelf het geld te brengen.

Hartelyk gegroet

Uw br.:

v. h. 10 Juny 1861. D. D.

XLII.

Waarde Gunst!

Vindt ge goed dadelyk uit te geven by inteekening en met afleveringen? Doe alles naar uw zin.

't Bygaande zal als eerste aflevering de menschen dol maken en dat moet juist.

Laat die paar woorden, grieksch zetten naar den »Ilias« die hierby gaat van .. tot .. pag. 139.

Adieu t. à. v. D. D.

Als je dit te weinig is voor eene aflevering, dan zal ik u meer zenden maar 't is juist de inleiding compleet.

XLIII.

Zondag morgen.

Waarde Gunst!

Een heeleboel vragen en voorstellen:

1. Zyn er bezwaren in een vignet of liever volslagen titelgravure? Ik heb 't onderwerp goed in

myn hoofd. En ik wil 't gaarne aan Rochussen schryven. Wat zyn de kosten daarvan?

Zouden die kosten kunnen gedragen worden op den prys, zoo neen, hoeveel zou 't zyn om te beoordeelen of ik het kan betalen? Ik heb eene zeer intieme reden hier voor. Uitstellen.

2. En als ik Rochussen beweeg, 't gratis te teekenen hoe hoog zyn dan de kosten van snyden, drukken etc?

3. Is er bezwaar, dat ik nog eens corrigeer? Of is dat te lastig? Ik zie nu aan de 2e correctie hoeveel my ontsnapt is by de eerste.

4. Verzoek om op den titel niet te zetten *Schryver van etc.* Dit is eene ydelheid van my. *Multatuli* moet genoeg zyn en 't zal genoeg zyn!

5. Als ge my iets zendt, laat dan s. v. p. de jongen my zelf opzoeken en wachten of ik iets heb mede te geven. Ik moet nu telkens een kruyer betalen.

6. Verzoek: In de opdragt niet te zetten *Stamkart* maar

»Aan den Heer.....
Doctor in de letteren.«

Waarde Heer....

De reden is deze. Ik heb hem geen permissie gevraagd te zeggen dat zyn rok kaal is, etc.

De authenticiteit der zaak blykt toch uit 't geen hyzelf er byschryft (volgens uwe afspraak) en 't is dan delicater dat ik hem zich zelf laat noemen. Ik houd dit voor fatsoenlyker.

[Dr. Stamkart heeft er niets bijgeschreven, noch zijn naam genoemd. In verband met hetgeen ik meedeelde op pag. 151 van het deel: „De Havelaar verschenen" zie ik geen reden om zyn naam hier niet voluit te doen drukken, zooals hy in den brief zelf geschreven staat.]

7. Als ge my 's morgens niet thuis vindt, zend dan by Meyer. Men timmert my hier weg.

Hartelyk gegroet

tt.

Douwes Dekker.

Zondag morgen.

Kan ik vandaag niet het 2e vel proef bekomen. Of is 't zetten niet klaar gekomen gisteren.

XLIV.

Waarde Gunst!

Heel goed! 't Zal aan my niet liggen.

Ik heb er pleizier in.

Kunt ge (zonder last) my nog een Ex. geven van 't eerste vel?

Voorstel: annonce in de courant:

Ter perse: 't Zooveelste duizendtal van 't Gebed v. d. O.

Dàt doet de minnebrieven verkoopen. 't Spreekt van zelf.

Straks kopy. Ik zou my schamen als ik niet flink myn best deed. Wees heel gerust.

XLV.

Waarde Gunst!

Ik zal u dat eerste vel terug geven om geen Ex. te breken. De reden, dat ik 't vraagde, was om dat ik één aan myn vrouw zond en de andere aan Worthman om hem te doen zien, dat ik geen tyd had te antwoorden op zyn brieven.

Zend my s. v. p. myn laatste blaadje terug. Ik moet wat veranderen in dat ding.

tt. D. D.

XLVI.

[Gedateerd door den heer Gunst: 4 July 1861].

Waarde Gunst!

Morgen vroeg copy. Ge kunt er op rekenen. Dank voor uw briefje.

Is vel 3 al afgedrukt *voor goed*? Zoo neen, zend het my even. Ik wilde er graag een (zeer) kleine verandering in maken. Gy zult het kinderachtig vinden, maar die vischgeschiedenis is nog niet goed. Maar als 't gedrukt is, enfin!

Hartelyk gegroet.

D. D.

Ik had U en den Heer Ellerman gewacht van dezen morgen. Prettig dat ze zoo bestellen. Zoodra ik voldaan heb aan myne verpligting omtrent u, zal ik u voorstellen my in staat te stellen om myn *Fancy* (een roman of zoo iets) van Brussel te halen.

Ik weet niet regt, hoeveel er van klaar is.

Maar eerst *dit* af. Wees niet ongerust over den mallen loop van die minnebrieven, 't zal à peu-près op zyn pooten teregt komen, en voor Mr. Publiek is 't goed genoeg.

Weldra word ik weer *hysterisch,* dat betalen ze!

Zy willen, dat ik *hoer* ben, — ik zàl hoer zyn, een hoer, die streelt en kittelt.

Maar ik scheld myn klanten uit! Dat 's wat nieuws in 't hoerwezen! Adio!

Ik ben innig bly, dat gy en de heer E. zoo flink beloond... neen, dat is 't woord niet! Ik meen, dat uwe loyale hulp u geen schade zal doen. Zoo moest het altyd gaan, maar meestal gaat het anders.

Och, als 't niet te lastig is, mag ik dan nog een keer meer de proef nazien? Ik zal discreet wezen in veranderingen. Bedenk, dat ik zoo haastig corrigeer.

XLVII.

[Gedateerd door den heer Gunst: 17 July 1861].

Waarde Gunst!

Is er mogelykheid om 't Golgotha sprookje zóo te drukken, dat de regels niet afgebroken worden. Ik bedoel:

niet:

Schuif niet zoo heen en weer myn kind, dat doet
me pyn.

maar:

Schuif niet zoo heen en weer myn kind, dat doet me pyn.

De reden is deze. Er is veel wildheid in m'n Jamben. Ik brokkel expres hier en daar (staccato!) maar juist daarom moet de typographie my te hulp komen om geen brokkeling te geven waar 't niet noodig is voor 't effect.

Ik moet absoluut hier en daar een enk'le regel tusschenvoegen. Vraag vergeving aan de zetters. 't Is geen caprice maar 't moet. Dat ding zal veel besproken worden en ik sta er dus op, dat het juist worde zooals ik 't meen.

Ik zend u weinig kopy, niet omdat ik niet heb, maar omdat ik 't by my wil houden tot het laatste oogenblik. Zorg maar als gy voorziet, dat de zetters te kort komen, intyds den jongen te zenden.

Hartelyk gegroet.

D. D.

Laat het u niet verdrieten, als ik in de Golgotha sprook wat byvoeg. 't Is een ding, dat veel zal besproken worden, dat zal je zien.

Er is nog iets, dat ik moet nazien (en waarschynlyk veranderen) ik heb namelyk een fout gemaakt in de locale kleur. Isha ben Joesoef is *arabisch* en niet Hebreeuwsch. Ik hoor nu, dat het Hebr. is Jeshuah ben Jossof.

Apropos, Meyer zegt me dat in 't duitsch de gedrukte *sz*, wanneer men duitsch drukt met latynsche letter in *ss* verandert. Dat wist ik niet. Is dat waar? Ik moet dat weten voor de spelling van Josfof. Er staat met duitsche letter *Joszof*.

Nog een verzoek. Zend my een vel 6 onopen gesneden voor de post om aan myn vrouw te zenden. Ik zend u een opengesneden terug.

Neen; ook by de afgebroken regels van 't gesprek moet een regel opengelaten worden. Niet de tusschenzinnen tegen Jochebed. Ook niet het gedurig vermaan aan kleine Mirjam, doch wel 't antwoord op de vraag of de rug van den kruisman rood is.

Er ligt veel belang in de typographische uitvoering van dat ding, juist omdat het zoo wild is.

XLVIII.

Waarde Gunst!

Zend s. v. p. tegen 12 uur uw jongen.

Hebt ge werk gemaakt van 't bestellen dier brochure aan Nygh? En hebt ge van der Elst genoteerd? (Bloemmarkt).

tt.

D. D.

Als ge om 12 uur geen kopy noodig hebt, laat dan den jongen maar op den gewonen tyd komen. Hy zal de kopy op myn tafel vinden.

XLIX.

[Gedateerd door den heer Gunst: 4 Aug. 1861.]

Waarde Gunst! Zie zoo ..... die minnebrieven zyn nu af. Je hebt ze wel verdiend voor de flinke wys, waarop je aan myn verzoek hebt voldaan om dien »ongelukkigen huisvader« aan *f* 400 te helpen. Later heeft Dr. S. my nog gevraagd om *f* 100 die ik ditmaal geweigerd heb. Vindt je 't niet indiscreet? Ik hoop, dat je iets aan die M.B. moogt verdienen en ik wensch U 37 drukken toe. Maar zeg my als er herdrukt wordt, om desnoodig hier en daar wat te veranderen.

Ik heb van den Heer [oningevuld] *f* 500 ontvangen, die ik u en hem schuldig ben. Ik zal 't behoorlyk verrekenen met schryvery.

[Het zal van deze *f* 500 wezen dat Dek de *f* 200 aan Tine zond waarvan in brief XXX gesproken werd.]

't Eerste zal wezen: Het kopyregt van den Max Havelaar verdedigd tegen mr. J. van Lennep. Ja annonceer dien titel maar. Hartelyk gegroet van

t. à. v.

Douwes Dekker.

Bewaar dit briefje. 't Zal u een bewys zyn, dat die M. B. uw eigendom zyn. Na de historie van den Heer v. L., aan wien ik nooit iets verkocht heb, word ik voorzigtig, dat beroerd genoeg is. Ik ben liever slordig.

Lembaga Kebudajaan Indonesia
„Kon. Bataviaasch Genootschap
van Kunsten en Wetenschappen"
Perpustakaan Jalan Abdul Muis No. 551
Merdeka Barat 12, - Djakarta

